

**Qüestions
d'ortografia catalana
(1906 [1908])**

Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona: Joaquim Horta, 1908), pàg. 188-221.

S'ha reduït la mida de la caixa de text en un 15%.

Del Sr. D. Pompeu Fabra.

Qüestions d'ortografia catalana

I. — LA LLETRA *h*

Llavors de la «campanya lingüística» de *L'Avencç*, una de les reformes que s'proposaren va ésser la supressió de la lletra *h*. Després, els mateixos que la van proposar i adoptar, tornaren a acceptar la *h* etimològica (*home*); va ésser una reculada deplorable. I, recentment, arreconada i oblidada aquella reforma tan útil, veiem sortir uns nous reformadors que, ben diferents dels de pertot arreu, preocupats d'introduir en l'escriptura dels llurs idiomes totes les simplificacions possibles, proposen no res menys que l'adopció dels símbols d'etimologia grega, *ph*, *th*, *ch*, *rh* i *y*!

Ja sabem que les combinacions *ph*, *th*, *ch*, *rh* i la lletra *y* foren adoptades pels romans pera la transcripció de les lletres gregues φ , θ , χ , ρ i υ en les nombroses paraules emmanlevades al grec pel llatí literari. Quan les llengües novi-llatines, en els llurs emmanlleus continus al llatí, introduïren d'aquests mots, els van continuar escrivint am *ph*, *th*, etc. en el desig de conservar-los la llur fisionomia llatina. Solament els italians saberen tot seguit rebutjar una tal complicació ortogràfica. Més tard veiem desempellegar-se també l castellà. El francès en canvi, ha conservat preciosament aquelles grafies, i el portuguès ha seguit l'exemple d'aquesta llengua, l'ortografia de la qual ha exercit una influència extraordinària sobre l'ortografia portuguesa.

L'origen dels símbols *ph*, *th*, etc.? Quan se va afirmar el predomini de la literatura grega a Roma, la gent culta s'esforsava a donar als innombrables mots grecs introduïts en el llatí, la mateixa pronúncia que tenien en grec; llavors va ésser quan s'introduïren els símbols *ph*, *th*, etc. precisament pera representar sòns grecs que no posseïa l llatí; si s'escrigué *chronica* era perquè s pronúnciava *Xrónika* i no *Krónika*. Però—així com, en els mots grecs que s'havien anat introduint abans d'aquella època, els fonemes en qüestió havien estat reemplaçats per fonemes llatins—les paraules gregues emmanlevades pel llatí literari les quals aconseguiren passar a la llengua vulgar, perderen la llur pronúncia artificial, i *ph*, *th*, etc. vingueren a confondre-s am *f*, *t*, etc. Oblidades, doncs, en tot el domini romà, les pronúncies que havien motivat els símbols *ph*, *th*. etc., desapareix la única raó d'aquestes grafies (per altra part, no gaire felisses, puix en l'època de l'influència grega a Roma, φ , θ , χ no eren ja diftongs consonàntics com ho havien estat en grec antic. $\varphi = p + h$, $\theta = t + h$, $\chi = k + h$).

Quin aventatge hi ha de conservar aquestes lletres empleades per l'ortografia llatina pera la transcripció de les paraules gregues? *ph* es igual a *f*, *th* igual a *t*, etc.; son, doncs, símbols perfectament inútils, que no responen a cap necessitat de les actuals llengües romaniques. I, en canvi, si no presten cap servei, quina complicació ortogràfica no porten! Cinc fonemes (*f*, *t*, *k*, *r*, *i*) la representació dels quals no oferiria altrament cap dificultat, passen a ésser sòns d'ortografia dubtosa: pera saber si hem d'escrivre *f* o *ph* ens cal saber si l mot prové del grec o del llatí, si es d'origen popular o savi; pera l'em-

pleu correcte de *t* i de *th* hem de saber si l mot ve del grec i si en grec presenta τ o θ; i analogament pera l'empleu de *ch* i de *c* (*qu*), de *rh* (*rrh*) i de *r* (*rr*), de *y* i de *z*; o bé ns hem de carregar la memoria am la llista de totes les paraules que cal escriure am *ph*, *th*, *ch*, *rh*, *y*, llista que ve a allargar-se sobre mesura am l'inclusió, naturalment, de tots els mots que presenten *pp* dobles, *tt* dobles, *cc* dobles, *gg* dobles!...

Els pobles que no *patim* l'ortografia dita etimologica, no ns podem fer prou carrec de tots els inconvenients d'aquesta «herencia incomoda del pedantisme dels segles XVI^e i XVII^e .» A Fransa, en veiem protestar vehementment les persones més competents i més doctes; a Portugal, filolegs eminents en proposen la seva proscrició absoluta i incondicional.

Mentres això s'esdevé a Portugal i a Fransa, i pertot arreu la tendència es de simplificar tot lo possible les ortografies heredades, a Catalunya hi ha qui proposa que adoptem aquesta ortografia etimologica! Sols això ns faltaria: quin cau de raons sense solta, quina brotada d'etimologies fantastiques i quina collita de faltes d'ortografia! Imitariem els anglesos escrivint *diphthong*, *rhythme*, *Sappho*, o ls francesos escrivint *diphthong*, *rythme*, *Sappho*? Representariem totes les φφ per *ph*, o per *ph* i *f*? Fariem l'atrocitat d'introduir les consonants dobles adhuc en les paraules hereditaries com *gota*, *vaca* (GUTTA, VACCA) o les empleariem unicament en les paraules savies (*attribut acclamar*)? Ara que les *diferents ortografies catalanes en ús* son relativament facilis, les publicacions de la nostra terra no conteneu poques faltes d'ortografia. Us imagineu el que passaria quan les *ph ph* i les *th th* i les *yy* i les dobles *pp* i *tt* i *cc* vinguessin a complicar la cosa? En quant a etimologies fantastiques, veuriem coses com les d'aquell etimologista que proposava escriure *hachest* (o *hac-est*, no recordo prou bé) en substitució d'*aquest*.

No: quan veiem francesos i portuguesos (i anglesos) planye-s de les complicacions absurdes de les llurs ortografies etimologiques, no hem pas d'anar nosaltres a confeccionar-ne una. Ens en passem molt bé; sen passen igualment castellans, italians i romanesos, eslaus i escandinaus.

Que l català modern no emplea ls símbols *ph*, *th*, etc. degut a l'influencia de l'ortografia castellana i que si l castellà hagués conservat aquells signes, segurament els empleariem ara nosaltres? Tant se val: la supressió d'aquells símbols es una simplificació utilissima, que no hem pas de mirar d'on ens ve, sinó acceptar ben joiosos. Si la devem als castellans, alegrem-nos d'haver sofert en aquest punt l'influencia de la llur ortografia, i planyem-nos que no hi hagués prosperat la reforma proposada per En Nebrija, que proscrivia tota *h* muda inicial.

La conservació d'aquesta *h*, que constitueix una de les poques dificultats de l'ortografia castellana, es en certa manera una inconseqüencia. El francès i el portuguès conserven la *h* dels grupus *ph*, *th*, *ch* i *rh*, i igualment la *h* inicial (*homme*, *homem*); l'italià i el romanès, que reemplacen aquells símbols per *f*, *t*, *c*, i *r*, suprimeixen aquesta *h* i escriuen *uomo*, *om*; el castellà ocupa una situació intermitja: suprimint en les combinacions *ph*, *th*, etc. el signe d'una aspiració desapareguda, el conserva en principi de paraula: *hombre*. Els catalans (no cal dir-ho) copiant-ne lo bo i lo dolent, escrivim *home*. Doncs bé, si ns sab greu copiar tant servilment l'ortografia castellana, vet-aquí una bona ocasió de separar-nos-en; però no certament del costat de la complicació sinó del costat de la simplificació: suprimim la *h*. Tornem a la reforma proposada per *L'Avenç*, una de les seves reformes més utilis, malaurosament abandonada.

La *h* inicial catalana es un signe perfectament inútil. No representa cap sò actual ni antic del català. La *h* de *hora* i paraules analogues no s'ha pronunciat mai en cap llengua romanica; quan aquestes llengües se formaren ja feia molt temps que la *h* llatina havia esdevingut muda. Els representants romanics de les paraules llatines, *HORA*, *HERBA*, *HABERE*, etc. son idèntics als mots que haurien sortit d'un *ORA*, d'un *ERBA*, d'un *ABERE* classics. En els casos excepcionals en que hi apareix una aspiració, aquesta no es pas una reminiscència de l'antiga aspiració llatina, sinó que la veiem aparèixer igualment en mots que en llatí mai han tingut *h*. Si en castellà tenim *huerto* (*HORTU*), també tenim *huevo* (*OVU*) *hueso*, (*OSSU*); si en francès tenim *hui* (*HODIE*) també tenim *huit* (*OCTO*), *huile* (*OLEU*). En castellà, la semi-vocal *y* apareix igualment en *yegua* (*EGUA*) que en *yerba* (*HERBA*); en català apareix *v* igualment en *vuit* (*OCTO*) que en *vui* (*HODIE*).

La *h* que veiem emprar en l'edat mitjana en totes les llengües novi-llatines, prové del desig d'acostar les formes de la llengua vulgar a les corresponents de la llengua mare. L'escrivà que s'adona de la filiació dels mots *omem*, *ombre*, *ome*, *omme*, *uomo*, escriu, *homem*, *hombre*, *home*, *homme*, *huomo*, grafies que recorden millor la paraula originària *HOMO HOMINIS*. Però — si durant l'imperi ja constatem hesitacions en l'empleu de la *h* tradicional, esdevinguda muda, — no esperem veure emprar rigorosament en les llengües romaniques un signe que hi es purament *etimologic*. Moltes paraules se troben escrites ara amb *h* (*hague*) ara sense (*aque*); en molts casos, l'ignorància de l'etimologia preserva la paraula de l'addició d'aquell signe; i en altres la pronúncia s'hi oposa. No es fins més tard, quan se regularisen les ortografies, que ls idiomes que no saben desfer-se de la *h* etimologica, n'extenen sistemàticament l'empleu, no, però, sense deixar escapar aquesta i aquella paraula: *avoir* franc., de *HABERE*, *anzuelo*, cast. de *HAMUS*.

No hi ha cap raó solida pera la conservació de la *h* inicial llatina. Perquè hi va haver un temps que un mot com *HOMINEM* comensava en consonant, no es cap raó pera que se l'hagi d'escriure am consonant inicial eternament, fins quan el mot, en la seva evolució, ja deixa d'esser llatí per esdevenir català, castellà, etc. No hem pas d'anar a conservar religiosament en l'escriptura tots els signes representatius dels fonemes que les paraules han anat perdent. La conseqüència n'és l'identificació de les paraules novi-llatines am les llatines. Els italians van fer, doncs, molt bé suprimint la *h* mig-aval nascuda d'una imitació exagerada de l'ortografia llatina.

Llavors de la «campanya lingüística» de *L'Avenç*, la supressió de la *h* va trobar una forta oposició. S'invocà l respecte degut a la llengua escrita antiga (?) i el respecte que meritava una habitud ortografica arreladissima. En el fons, pera la majoria, la causa unica de l'avèrsió a la reforma de *L'Avenç* era que anava contra una habitud molt arrelada, es dir, contra una habitud ortografica castellana. Si l castellà escrigués *ombre*, *ora*, el modern català literari hauria escrit molt probablement *ome*, *ora*; llavors una reforma proposant *home*, *hora* (les grafies precisament tradicionals) haurien trobat també una forta oposició, perquè haurien anat igualment contra una habitud arreladissima; llavors la *h* tradicional hauria estat una antigualla inútil que venia a introduir una nova dificultat ortografica.

Les habituds ortografiques del català modern no son tant respectables que, en nom d'elles, haguem de sacrificar una reforma racionalissima i d'una utilitat innegable. Un respecte illimitat a les costums establertes ens hauria lligat fins al punt de no intentar

cap reforma, es dir, d'acceptar integralment l'ortografia acastellanada dels primers temps de la nostra renaixença literaria.

Més d'un cop els hem trencat el respecte; l'experiència ns ha demostrat que no son pas invencibles. En nom d'una habitud, no condemnem una reforma; mirem unicament si aquesta es bona, util, benefactora; si ho es, adoptem-la resoludament.

Això féu *L'Avenç* quan va proposar escriure *parles, parlen* en substitució de *parlas, parlan*. Tothom escrivia *parlas, parlan*, adhuc els partidaris dels plurals en *-es*; però *L'Avenç*, convensut de la bondat de les grafies amb *e*, s'aixeca contra les grafies habituals. Malgrat l'oposició natural, ell persevera; en les seves publicacions emplea constantment les grafies noves; la gent va acostumant-s'hi; cada dia son més els que s'convencen de la llur superioritat i les adopten; per fi, vencen un darrer escrupol de molts — la por que dificultessin la lectura — i penetren fins en els diaris, destinats al gros public; el llur triomf definitiu es indubtable! Si *L'Avenç* hagués mantingut la supressió de la *h* amb igual perseverancia, potser encara no hauria vensut, però l'habitud actual estaria fortament somoguda, i tard o d'hora l'ortografia catalana li deuria un perfeccionament més.

Quan se parla de la supressió de la *h* etimologica, convé recordar que aquesta reforma que tant mal efecte fa i sembla a molts adhuc illiteraria (?), l'ha feta una llengua no n pateix gota; al contrari, pot rumbejar orgullosa una de les ortografies més perfectes.

L'ortografia catalana té prou dificultats ineludibles (l'empleu de la *e* i de la *a* atones, de la *o* i de la *u* atones, de la *b* i de la *v*...), pera que no tractem de simplificar-la des-embarrassant-la d'una complicació que es perfectament inutil. Figureu-vos l'importancia que té pera la llengua l que l'escriptura posi de manifest que tal i tal paraula, segles endarrera, *quan no even encara catalanes*, se pronunciaven amb una aspiració inicial!

Al costat de la *h* llatina, el català ha posseït una *h* pronunciada, avui desapareguda. Un mot com *VECINA* (= *VICINAM* class.) esdevingué en català *vetçina*, d'aon *vedsina*, *vehina*, i darrerament *vetna*, la *h* representa en l'evolució de la consonant intervocalica *c*, l'etapa anterior a la seva caiguda completa.

El sò transitori *h* havent desaparegut completament de la llengua ¿convindrà conservar el signe *h* en l'escriptura? Els antichs feien de tot, els moderns erigeixen la conservació d'aquesta *h* en regla ortografica: S'escriurà *h* entre vocals en representació d'una consonant llatina desapareguda; per exemple, *vehina*, de *VICINA*, *rihent* de *RIDENDO*, *rahó* de *RATIONE*. Però això no impedeix que escriguin *fiar* (*FIDARE*), *tió*, (*TITIONE*), *niar*, *nuar*, *país*, *cruel*... Inadvertencia, diran alguns, cal escriure *fihar*, *tihó*, *nihar*... Perfectament, i, llavors, també *cuhina*, (*COCINA*), *dehia* (*dezia* < *DIZEBAT*), *duhia*, (*duzia* < *DUCEBAT*)? Es que aquí, pot replicar-se, les dues vocals formen un diftong. Però si això exclou la *h*, llavors es que donem a aquest signe un nou valor además del etimologic.

Així es, en efecte: la *h*, además de lletra etimologica (representant de *c*, *d*, etc. llatines), l'hem feta signe indicador de la pronunciació dissillabica de dues vocals contingües. Mes, donant-li aquest nou valor, anem precisament contra la regla etimologica establerta, puix al mateix temps que introduïm *hh* aon no hi ha hagut mai cap consonant llatina (*influir*), n'hem de suprimir una munió d'etimologiques (*cuina*).

Avui, jo no sé pas quins principis regulen l'empleu de la *h* intervocalica catalana. Si no fossin les grafies usuals *fiar*, *nuar*, *tió*, *país*, etc., creuria que la gent segueix aquesta regla: S'emplearà *h* en substitució d'una consonant llatina... sempre que no s'hi oposi la pronunciació. En quant a la *h* no etimologica, les grafies *influheix*, *atribuheix*,

al costat de *continuem*, *criem*, permeten suposar que se la fa servir exclusivament per separar el radical de la terminació en els verbs de la tercera. Després trobo *cauhen*, *veuhen*, *riuhen*. Després trobo encara *estudihi* al costat de *estudia* (!).

L'*Avenç* suprimeix la *h* intervocalica: es un remei al desgavell actual i, al mateix temps, una simplificació molt oportuna. La *h* etimològica (representant de *c*, *d*, etc. llatines) no té, en efecte, cap raó d'esser, i la *h* mer signe de desunió compleix molt imperfectament el seu objecte.

Quan la *h* provinent de *c*, *d*, etc. llatines, deixà de pronunciar-se, les dues vocals precedent i següent, les quals fins allavors havien naturalment pertangut a sillabes diferents, vénen a posar-se en contacte. Suposem que, malgrat la supressió de la consonant intermitja, les dues vocals continuen *sempre* pronunciant-se en dues sillabes distintes. Llavors la conservació de la *h* en l'escriptura (escriptura tradicional) no té altre inconvenient que l de donar naixensa a una dificultat ortogràfica (empleu d'una lletra muda) i si per etzar s'endevina que tots els altres parells de vocals contigües, no originats per la supressió d'una *h* (*daura*), se pronunciessin en una sola sillaba, llavors la conservació de la *h* ni sisquera es una complicació ortogràfica, puix el seu empleu ve indicat per la pronunciació mateixa; abans era el signe d'una consonant, ara es el signe indicador de la pronunciació dissillabica. Però, lluny de passar les coses com hem suposat, la supressió de la *h* produeix sovint una reducció sillabica, i vocals contigües que mai han estat separades per una consonant se pronuncien no poques vegades en sillabes distintes.

Bastants cops el manteniment de la *h* esdevé absolutament incompatible amb els fets, les dues vocals en contacte reduint-se a una sola: *recebre* > *reebre* > *rebre*, *rehentà* > *rentà*, *dehena* > *dena*, *pehoyl* > *poll*, *meholla* > *molla*, etc. En aquest cas, doncs, impossibilitat de conservar la *h* etimològica, (RECIPERE, etc.) Altres cops, la segona vocal essent *i*, l'accent passa a la primera vocal i se forma un diftong: *dehia* - *deia* > *dèia*, *duhia* > *duia* > *dúia*. En aquest cas tothom creu convenient suprimir la *h*; realment faria estrany, en el cos d'una paraula, veure ls dos elements d'un diftong separats per una *h*. La *h* resulta, així, suprimida en una munió de casos i deixa, per això, mateix, de tenir raó d'esser. Què s pretenia, en efecte, al conservar la *h*? El que romangués en l'escriptura la petjada d'una consonant desapareguda: que allí aon la paraula havia tingut una consonant, allí aon el mot, quan llatí, presentava una *c*, una *d*, etc., aparegués la *h* rememorativa. Però vénen els fets i s'hi oposen; hem de renunciar a la nostra *h* etimològica. Tant etimològica es la *h* de l'antiga forma *duhia* com la de *duhem*; l'antiga *h* provinent de *c* ha caigut igualment en les dues paraules; suprimida en l'una, es llogic suprimir-la en l'altra, al menys en tant que lletra purament etimològica.

Ara, serà convenient conservar la *h* en *duhem* (al costat de *duia*) *rihem* (al costat de *reia*), en *rahó*, *suhor*, etc. per indicar la pronunciació dissillabica? Un signe indicador d'aquesta pronunciació es, en *du-èm*, *ri-èm*, *ra-ó*, *su-ór* i moltes altres formes, absolutament inútil, puix la majoria de les combinacions vocaliques (*uè*, *iè*, *uà*, *oà*, etc.) son *sempre* dissillabiques en català. Cp. *continuem*, *estudiem*, *lleó*, etc. per ningú escrits *continuhem*, *estudihem*, *llehó*.

Vejam ara les combinacions en les quals la segona vocal es una *i* o una *u*. Si la *i* i la *u* son toniques, les combinacions essent allavors *sempre* dissillabiques, bastaria accentuar aquestes lletres per que la *h* resultés igualment inútil: *conduir*. L'empleu de

la *h* permet suprimir aquest accent: *conduhir* i llavors per extensió, *influhir*, *atribuhir*. Tindriem així: *ahi*, *ehi*, etc., ben diferenciats de *ai*, *ei*, etc. diftongs; per consegüent: *rahim*, *agrahir*, *vehí*, *provehir*, *conduhir*, *atribuhir* (sigui o no etimologica la *h*). Perfectament, i allavors amb igual raó: *pahís*, *rahil*, *Cahim*, *Lluhís*, *cocahina*, *cafehina*, *dehista*, *altruhista*!

La *i* i la *u* son atones: 1.^{er} La vocal anterior es tonica. La combinació es sempre monosil·labica, excepte en les formes fortes del subjuntiu present dels verbs en *ear*, *-iar*, *-oar*, *uar*. Empleant la *h* com signe de desunió, ens cal afegir una *h* al radical (suposant que no escrivim *-ear*, *-iar*, etc); sembla preferible escriure *-èi*, *-ù*, *-òi*, *-uì*; *crear*, *creì*, *estudiar*, *estudiù*, i no *crear crehi*, *estudiar*, *estudihi*. — 2.ⁿ La vocal anterior es atona: *rahimet*, *rehinós*, *trahirá*. Aquí l'antiga *h* ens estalvia la dièresi (*raïmet*, *reïnós*, *traïria*); doncs, igualment: *influhirá*, etc. Regla: *ai*, *ei*, etc. son diftongs, *ahi*, *ehi*, etc., combinacions dissil·labiques. Però aquesta regla exigiria: *coïnchidir*, *rehunir*!

Ara bé, la *h*-signe etimologic ningú l'emplearà mai en els representants de RECIPERE, DECENA, PEDUCULUS, MEDULLA; probablement tampoc en *cuina*, *duia*, *reia*, *feia*; de fet, ningú o pocs l'empleen en una infinitat de paraules com *tió*, *fiar*, *nuar*, *creencia*, etc. Què ve a esser, doncs, la nostra *h* intervocalica etimologica? Concilieu *tió* de TITONE i *rahó* de RATIONE!

La *h* signe de desunió, ningú l'emplearà mai, ni falta que fa, en paraules com *lleó*, (*llehó*), *unió*, (*unihó*), *diari*, (*dihari*) ni en paraules com *cocaina*, *egoista*, *coincidir*, *reunir*; es inadmissible en mots com *creì*, *continuí*, subjuntius de *crear*, *continuar*... Què ve a a esser, doncs, la nostra *h* signe de desunió?

Notem una conseqüència curiosa d'aquesta *h* tal com s'emplea actualment. L'ortografia més usual escriu (*duhem*) (*u-è*), però *continuem* (*u-è*); es dir (sembla): *uhe* o *ue* segons que les vocals llatines estiguessin o no separades per una consonant (la *h* representaria aquesta consonant). Doncs, una forma com *influeix* (*u-è*) hauria d'escriure's sense *h*; però com *influeix* es una forma del verb *influir* (comunment amb *h*) s'escriu *influheix*. I, un verb com *suar* essent ordinariament escrit sense, tenim de costat: *duhem* (de DUCERE), *suem* (de SUDARE), *continuem* (de CONTINUARE), *influeix* (de INFLUERE)!

Tots els aventatges de la *h* se redueixen a evitar uns quants accents i dièresis, i, en canvi, el seu manteniment constitueix una dificultat ortografica considerable i es, además, causa d'un desgavell no altrament remeiable que am la seva supressió completa i incondicional.

Tenim encara en català una *h* se pot dir més inútil, una convenció ortografica com no n conec d'igual en cap altra llengua novi-llatina, una antiguala inservible, la qual no saben decidir-se a arreconar molts escriptors catalanistes: la *h* final darrera de *c* (*poch*, *sanch*, *artístich*, *herovich*).

La reforma proposada per *L'Avenç* de reemplaçar *ch* per *c*, ha fet certament molt camí; però encara veiem molts entossudits a escriure *ch*, i darrerament un gramatic aixecar-se contra la seva supressió.

Els antics empleaven *ch* i *c*, generalment *ch*. Admetem l'hipotesi més favorable al manteniment del *ch* actual: suposem que ls antics escrivien *constantment ch* i que aquest símbol representava un sò tant distint de la *c* ordinaria (explosiva velar sorda) que justificués aquella grafia (*ch* final diferent de *c* interior, al costat de *t* final = *t* interior i *p* final = *p* interior. Desaparegut aquell sò ja no existeix cap raó pera mante-

nir la *h* si no es un respecte supersticiós pera les grafies antigues. Es clar que l *ch* final no constitueix cap gran dificultat ortografica, puix s'ha decidit emprar-lo sempre, però, ademés d'esser una grafia ben inútil, emmascara un fet fonològic del català modern: el paral·lisme existent entre ls resultats de les tres momentànies finals velar, dental i labial (*c, t, p*).

Darrerament s'ha pretès justificar la *h* en *sach, poch*, etc. apoiant-se precisament en la pronúncia actual. Vejam quin fonament té això. La *c* de la síl·laba *ac* no es evidentment idèntica a la *c* de *ca*; aquesta es una explosiva, aquella es una ímplosiva; la *c* de *ca* es un sò posterior al contacte dels orguens bucals, la *c* de *ac* un sò anterior al contacte. Igual pot dir-se de les dues *tt* de *at* i *ta*, i de les dues *pp* de *ap* i *pa*. Suposem que *ac* se troba en l'interior d'una paraula seguit d'una consonant sorda *pacte*; tenim *c* = ímplosiva velar sorda, diferent de la *c* de *cas* o de *pecar*, explosiva velar sorda. Cp. la *p* de *apte* i la de *pas* o de *llepar*. Suposem ara que *ac* es final seguit d'un repòs; llavors son possibles dues pronúncies: 1.^a una *c* ímplosiva idèntica a la *c* de *pacte*: l'expiració del aire cessa en el moment del contacte; quan els dos orguens (arrel de la llengua i extrem del paladar dur) se separen, no se sent cap sò; 2.^a una *c* ímplosiva seguida d'una aspiració; l'expiració del aire se prolonga més enllà de l'oclusió. Representem la primera *c* per —*c*, la segona per —*ch*: tenim, analogament —*t* i —*th* (*pot*), —*p* i —*ph* (*cap*). Quina pronúncia deu considerar-se com la normal en català? Concedim que es la segona. La *h* de les grafies *sach poch*, etc. representaria allavors l'aspiració que se sent darrera de la *c* ímplosiva; però a-les-hores, amb igual raó, caldria escriure *poth caph*. Aquest sò furtiu que sentim en *sac, pot, cap*, val la pena d'escriure-l? Fixem-nos que basta que la paraula se pronúncii unida am la paraula següent pera que aquest sò desaparegui: *poc tendre, pot tornar cap persona* (ímplosives sordes i idèntiques a les de *pacte*, etc.) *poc vi, pot venir, cap bestia* (ímplosives sonores); *poc oli, pot anar-hi, cap home* (explosives sordes). L'aspiració desapareix igualment davant d'una *s* desinencial: *sacs, pots, caps* (la *c* de *sacs* es igual al element ímplosiu de la *x* de *axioma* = *acsioma*). De manera que, si volent transcriure rigorosament la pronúncia, escriguessim *sach*, hauriem d'escriure també *poth, caph*, i, en canvi, en el plural (sempre dintre d'una transcripció rigorosa) *sacs*.

II. — LA *l* PALATAL

La *l* inicial llatina esdevé *l* (= *l* palatal) en català: LANA > *lana*, LAQUEU > *las*, LABIU > *lavi*, LATRO > *ladre*, *LACTE > *let*, LEPORE > *lebre*, LEVAT > *leva*, LECTU > *lit*, LINGUA > *lengua*, LIGNA > *lenya*, LITTERA > *letra*, LEGE > *lei*, LINU > *li*, LIBRA > *liura*, LOCU > *loc*, LUMBU > *lom*, LUTU > *lot*, LUCTA > *luita*, LAUDAT > *loa*, LUCIT > *luu*, LUMEN > *lum*, LUNA > *luna*, LABORARE > *laurar*, LOCUSTA > *lagosta*, LEGUMEN > *legum*, LEVIARIU > *leuger*, LACERTU > *luert*, LECTIONE > *lissó*, LINTEOLU > *lensol*, *LIXIVU > *leixiu*, LUPINU > *lobé*. En les paraules enmanllevades posteriorment al llatí, *l* reemplassa sovint la *l* inicial llatina, així tenim els mots mig-savis *latí, llibertat, llibre, lògic, Latzer (lancersos, loro, etc., castellans se catalanisen igualment en lancersos, loro)*; però en els emmanllevats més recents, se conserva generalment la *l* llatina; d'aquí l'existència d'un nombre considerable de mots que comensen amb *l* no palatalisada: *labor, labial, laconic, laic, lateral, lava, legal, lema, liceu, limitar, liquid, litografia, etc., etc.*

La *ll* llatina esdevé analogament *l* en català: CABALLU > *caval*, VALLE > *val*, BALLU > *bal*, CALLE > *cal*, GALLU > *gal*, BELLU, *bel*, SELLA > *sela*, PELLE > *pèl*, ANELLU > *anel*, VITELLU > *vedel*, CAPELLU > *cadèl*, MISELLU > *masel*, ILLE < *el*, COLLU > *col*, MEDULLA > *moïa*, SATULLU > *sadol*, BETULLU > *bedol*. En les paraules emmanlevades posteriorment al llatí, el català conserva les dues *ll*. En això se separa del castellà, que redueix a una sola *l* les dues *ll* dels mots que emmanleva al llatí: el català al fer-se seus els mots llatins COLLEGIUM, APPELLARE, INTELLIGENTIA, etc., en conserva la doble *l* (*collegi*, *apel·lar*, *intelligència*); el castellà la simplifica (*colegio*, *apel·lar*, *intelligència*). Però la majoria d'aquestes formes catalanes (totes d'origen savi) essent poc familiars, s'han anat perdent sota l'influència de les corresponents castellanques; avui apenes ne conservem unes quantes. En lloc d'elles usem les formes acastellanades *intelligència*, *alegoria*, etc.

Provenint principalment la *l* palatal castellana de la *l* doble llatina (mots hereditaris) i simplificant el castellà la *l* doble en les paraules d'origen savi, el signe *ll* es l'indicat en aquesta llengua pera representar aquell sò palatal. Té l'aventatge de conservar les dues *ll* originaries (*caballo* de CABALLU, *bello* de BELLU, *cuello* de COLLU) i no presenta en canvi, cap inconvenient, cosa que no succeiria si l castellà hagués conservat les dues *ll* en paraules com INTELLIGENTIA, COLLEGIUM; puix allavors el signe *ll* hauria tingut dos valors, el de *l* en unes paraules (les hereditaries) i el de *l* doble en les altres (les savies). El diagraf *ll* en paraules com *llueve*, *llave*, *lleva*, reemplaça també dues lletres antigues (*PLOVIT > *llueve*, CLAVE > *llave*, LEVAT > *lieva* > *lleva*).

La palatalisació de la *l* llatina en català, condueix a les dues grafies *l* i *ll*; *l* pera la *l* inicial *ll* pera la *l* provinent de *ll*: *ladre* LATRO, *cavall* CABALLU, *gallina* GALLINA. Desprovistos d'un signe especial pera representar llur *l*, els antics adopten les dues grafies, representant la *l* inicial per *l*, la *l* interior o final per *ll* (i també *l*). Totes dues grafies presenten inconvenients. Conservada la *l* inicial llatina en un nombre considerable de paraules (*labor*, *lateral*, etc.), el signe *l* passa a tenir dos valors: *l* en mots hereditaris i mig savis (*lavi*, *ladre*, *libre*) i *l* en mots savis (*labor*, *lateral*). Introduït en paraules com *caval*, *galina* (escrits *caval*, *galina*), té l'inconvenient de confondre *l* intervocal i final amb *l* intervocal i final, també frequentíssima (*pal*, *sal*, *mel*, *pala*, *tela*, etc., etc.). L'altra grafia etimològica, la *ll*, resulta també equívoca, puix el català posseeix mots amb *l* doble (*intelligència*, etc.) representada *naturalment* per *ll*; *ll* té així dos valors: el de *l* (en mots populars, *ballar*, *molla*, *sella*) i el de *l* + *l* (en mots savis, *intelligència*, *collegi*, *collocar*).

Sabut es que l català modern ha adoptat pera la representació de la seva *l* el mateix signe que l castellà: *ll*. Entre vocals, ja ho hem vist, té l'inconvenient de tenir dos valors; en principi de paraula no es ni *etimològic*, ni *tradicional*. (Té ademés l'inconvenient d'haver-se d'escriure amb una *lletra doble inicial* una infinitat de paraules, on les dues *ll* no provenen certament, com en castellà, de dos fonemes sinó *d'un de senzill*). El signe *ll* no es tampoc etimològic en les moltes paraules com *pala* i *abela*, en les quals *l* no prové pas de *ll* llatina.

En català una *c* davant de *l* passa a *ç*, escrit *y* Cp. D'RECTU > *dreyt*, *BATTAC-LU > *batayl*, VEC'LU (VETULUS) > *veyl*, VERMIC'LU > *vermeyl*, OVIC'LA > *oveyla*, APIC'LA > *abeyla*, AURIC'LA > *oreyla*, GENUC'LU > *genoyl*, FENUC'LU > *fonoyl*, RESTUC-LU > *rostoyl*, POC'LU (POPULUS) > *poyl*, PEDUC'LU > *poyl*, CUNIC'LU > *coniy l*, OC'LU > *uy l*, ACUC'LA > *aguyla*. Produïxen el mateix diftong consonàntic *yl* les combinacions *lï*, *lè*, *lï*, *llè* (esdevingudes en llatí vulgar *ly*): PALEA > *payla*, SPONSALIA > *esposayla*, CONSI-

LIU > *conseyl*, CILIA > *ceyla*, FILIU > *fiyl*, FOLIU > *fuyl*, *JOLIU > *juyl*, *VOLEO > *vuyl*, DISPOLIAT > *despuylat*, ALLIU > *ayl*, MALLEU > *mayl*, MULIERE > *muyler*, OLEASTER > *uylastre*, FOLIOLU > *fuylola*. El diftong palatal *yl*, reduït o no, se manté llarg temps diferent de *l*; però acaba en una gran part del domini català (comprenent Barcelona) per confondre-s amb aquesta *l*, provinent, com hem vist, de *l* inicial i de *l* doble llatines. En el rest del domini *yl* se redueix a *i*, conservant-se així la distinció entre *yl* i *l* antiga. En uns dialectes diem *pala*, *vel*, *ful*, *miral*, *trebal*, etc.; en els altres, *paia*, *vei*, *fui*, *mirai*, *trebai*, etc. En aquestes paraules, que escrivim *palla*, *vell*, etc., el signe *ll*, com se veu, no es etimologic.

La reducció del antic diftong *yl* a *l*, ens forneix pera aquest sò una nova grafia: *yl*. Aquest *yl* no té cap dels inconvenients de les altres dues *l* i *ll*. Essent *yl* una combinació inconeguda en llatí, cap paraula vindrà a introduir-se en la llengua amb una successió *y + l*; *yl* no ha de representar així dos sons distints com es el cas de *l* i de *ll* (pronunciades *l* en les paraules hereditaries, *l* o *l* doble en les paraules emmanlevades). Dintre, doncs, cada una dels seus límits etimològics, *l* i *ll* son dolentes, *yl* es bona.

Suposem ara que pera evitar complicacions ortogràfiques volem donar un mateix signe a totes les *ll* palatals catalanes. Si hem d'escullir entre *l*, *ll* i *yl* ¿no donarem la preferència a *yl*? No'ns hi empenyarà adhuc, el fet de que ja tenim adoptat pera la *n* palatal un diagraf semblant, *ny*? Doncs no, el català, imitant al castellà, ha adoptat *ll*.

En el problema de la *l* palatal catalana, lo primer que cal resoldre es la següent qüestió: en les paraules com INTELLIGENTIA, APPELLARE, etc., en les quals *l'habitud catalana* de pronunciar les dues *l* llatines va essent reemplaçada per *l'habitud castellana* de simplificar-les ¿hem de conformar-nos tant mateix a perdre la doble *l* o hem de fer un esforç pera conservar i reintroduir les antigues pronuncies catalanes?

Si ns conformem a pronunciar d'avui endavant *inteligencia*, *apelar*, etc., llavors desapareix tot inconvenient practic de la representació de la *l* per *ll*: podem escriure *inteligencia*, *apelar*, *colegi*, *alegoria*, etc. i destinar el signe *ll* exclusivament a la representació de la *l* palatal.

Però si no ns conformem a la desaparició del sò *l + l*, llavors ens cal banir de la llengua la convenció *ll = l* palatal. Mentre *ll* valgui *l*, no podem escriure *inteligencia*, *apellar*, *il·luminar*, *fallible*, que ns exposem que siguin pronunciats *inteligencia*, *apelar*, *il·luminar*, *fallible*. (No son pocs els que, per aquest motiu, escriuen ja *inteligencia*, *apelar*, etc., consagrant així un castellanisme.) Se dirà que podem escriure *intel·ligencia*, *apel·lar* etc. Així ho fan alguns i es mil vegades preferible a escriure *inteligencia*, *apelar*. Però aquesta grafia *l-l*,—aquest guió que introdueix una separació entre dues síl·labes d'una mateixa paraula (com en les abeceroles), que separa la paraula en dues parts i li dóna l'aspecte d'un compost no essent-ho,—solament pot admetre-s com un recurs desesperat pera conservar la *l* doble catalana avui, que representem la *l* per *ll*; però no com una convenció definitiva. El signe natural de *l + l* es *ll*, sense guions ni punts intercalats, com el de *m + m* es *mm* (*immens*) i el de *n + n*, *nn* (*innat*). El que cal es desterrar *ll = l*, i llavors escriure *inteligencia*, *apellar*, *il·luminar*, *collegi*, etc., d'acord am la pronúncia i *am l'ortografia* tradicional.

Suposem, doncs, que adoptem *ll* pera la representació de la *l* doble catalana. Com representarem la *l*? L'antiga grafia *l* (*lavi*, *ladre*, etc.) es inadmissible: dues lletres tant freqüents com la *l* i *l* no poden venir representades pel mateix signe. L'antiga combinació *yl* es inaplicable a la *l* inicial: imagineu-vos *ylana*, *yli*, *ylus* per *lana*, *li*, *lus*. Pera

que l'antiga *l* servís pera la representació de la *l*, caldria marcar-la amb un diacritic, a imitació de lo que ls castellans han fet am la *ñ*, els polonesos am la *ń*, els boemis am la *ň*. Pera que l'antic *yl* fos adoptable en principi de paraula, caldria invertir-ne ls elements (*ly*), imitant lo que ja s'ha fet am l'antic diagraf *yn*, avui *ny*, admès per tothom. Tenim, així, una *l* modificada i un diagraf *ly*. La primera tindria l'aventatge d'esser una transcripció monogramatica; però, en canvi, el segon tindria l de no exigir cap nova lletra i el de tenir ja un analeg en la llengua (*ny*).

La reforma proposada darrerament per En M. Cases, consistia precisament en l'adopció del signe *ly* pera la representació de la *l* palatal catalana. (Doncs: adopció del diagraf *ly*, exclusió de la *l* modificada, una sola grafia pera totes les *ll*): *ovelya, orellya, vely, uly, palya, filya, vuly, mulyer: cavaly; valy, molya, cadely; lyana, lyebre, lyi, lyuna.*

Però aquesta solució no remeia un dels inconvenients de la grafia actual: el d'esborrar una distinció antiga que encara es viventa en una gran part del domini català, la distinció entre l resultat de la *l* inicial o doble i el resultat de *c'l* o de *l̄*. Una porció de dialectes catalans presenten, en efecte, *l* provinent de *l*, *-ll*, i *i* provinent de *c'l*, *l̄* (esdevinguts en català *yl*): *lana, gal*, però *ui, paia*. Això ls permet distingir *pol* (PULLU) de *poi* (PEDUCLU) i (els que cónfonen *b* i *v*), *bel* (BELLU) de *vei* (VETULUS). Doncs bé, adoptant una sola grafia pera totes les *ll* palatals del dialecte central, la llengua literaria exclou, per dir-ho així, aquests dialectes, en els quals dues paraules perfectament distintes com *pol* i *poi* passen a tenir identica forma grafica.

Emplear una sola grafia (*ll* o *ly*) pera la representació de totes les *ll*, ve a esser com si empleessin una sola *b* (*b* o *v*) pera totes les *bb*. També aquí hi ha dialectes que conserven l'antiga distinció, en els quals *ball* i *vall*, per exemple, son dos mots perfectament distintos. L'adopció d'un sol signe aniria contra la pronuncia d'aquests dialectes; mentres que de la conservació dels dos signes no n pateixen els altres.

Qui, tenint idea del que ha d'esser una ortografia nacional catalana, proposarà mai que empleem una sola *b*? Quan dos fonemes d'una llengua, en un moment donat de la seva historia, vénen a confondre-s, mentres hi hagi un dialecte *important* que conservi l'antiga distinció una ortografia nacional deu conservar-la. En portuguès, per exemple, seria una atrocitat suprimir *ç* o *ç*, puix els seus dialectes septentrionals conserven la distinció entre *ç* i *s* = *ss* i entre *ç* i *s* sonora.

Vet-aquí, doncs, el defecte capital de la solució *ly*: infinidament superior a *ll*, ella ve a esborrar, com aquesta una distinció viventa en una gran porció del domini català: Ampurdà, Vallès, Maresma, Mallorca. (El barceloní la fa en part, i això li permet distingir *vuyl* de *bull*). Fóra, doncs, preferible l'adopció de dos signes diferents: l'un pera representar la *l* palatal provinent de *l* inicial i de *l* doble llatines (*l* comú a tots els dialectes); l'altre pera representar la *l* palatal provinent de *c'l* i de *l̄* del llatí vulgar (la qual trobem reemplassada per *i* en un gran nombre de dialectes).

Aquests dos signes podrien esser la combinació *ly* (o millor *yl*) i la *l* modificada. Ja sabem que en paraules com *pala, ovela*, etc., *yl* no seria pas una convenció nova (les grafies *payla, oveyla*, etc. son tradicionals); i en paraules com *lana, luna*, etc. i adhuc *caval, galina*, etc., no sabriem trobar (rebutjada la grafia *ll*) cap convenció més *natural* que una *l* modificada: les primeres paraules sempre foren escrites amb *l*; cap convenció n modifica menys la llur forma antiga, que, una *l* lleugerament modificada; i, acceptat aquest signe pera la *l* inicial, es clar que resultaria una complicació inutil doblar-lo en *caval, galina*, etc. (ja sovint escrites antigament amb una sola *l*).

Jo crec *yl* preferible a *ly*, malgrat *ny*. En els dialectes que pronuncien *i*, les paraules en qüestió presenten un diftong; la grafia *yl* respecta, per dir-ho així, aquest diftong; la *y* ve a ésser-ne la subjuntiva, com ara; i llavors la *l* es com una lletra muda, innecessaria pera ells (encara que etimologica) però no pera ls altres dialectes que pronuncien *l*. A qui pronuncia *trebai*, li ve indubtablement millor escriure *trebayl* que *trebaly*. Ademés, *trebayl* es tradicional, *trebaly* no. Y, pera ls que pronunciem *trebal*, es preferible, donat que ja s'ha introduït en la llengua la lletra *l* modificada, escriure *yl* amb aquesta *l* i no amb la natural.

Dificultats.

I. Trobar una *l* modificada. El polonès n'emplea una: una *l* atravesada: *ł*. (En aquesta llengua serveix justament pera indicar que la *l* no es palatalisada, sino guturalisada, un sò semblant a la *l* catalana de *pal*). Aquesta *ł* polonesa, crec que es la millor *l* modificada que podria trobar-se. Donada la forma de la lletra *l*, es, en efecte, difícil marcar-la amb un accent o un punt suscrits o sobrescrits.

II. Les impremtes manquen d'aquest signe. Aquesta dificultat, donat que la solució s trobés bona, no hauria pas de deturar-nos. Els partidaris de la *ç* han conseguit que aquesta lletra figurés en les caixes de totes les bones impremtes; els signes *è* *ò* tampoc s'hi trobaven abans tant habitualment com ara. La diferencia està en que *ç*, *è* han estat fàcils d'adquirir, puix son signes que emplea l francès, mentres que *ł* es una lletra polonesa! La dificultat no hem de considerar-la, perxò insuperable; lo que han fet altres llengües podem fer-ho nosaltres. La major part d'idiomes que han adoptat l'alfabet romà, han introduït modificacions en alguna de les seves lletres, pera augmentar-ne ls recursos; quan han cregut convenient emplear una *ã* o una *ö* o una *ş* o una *ž*, han fos aquestes lletres modificades. Algunes llengües, com el boemi, el polonès i el romanès en presenten un nombre extraordinari. (El darrer, per exemple, emplea *à*, *â*, *ě*, *é*, *ř*, *î*, *ó*, *ň*, *q*, *š*, *ť*: *casà*, *cânt*, *věr*, *drěptã*, *pomì*, *sfìnt*, *nòpte*, *leň*, *qì*, *şapte*, *ţarà*).

III. Les grafies *ł* i *ył* dificultarien molt la lectura. — Seria qüestió d'anar-les introduint poc a poc com s'ha fet amb altres reformes (per exemple, les terminacions verbals *-es*, *-en*, avui ja adoptades adhuc pels diaris). De primer caldria adoptar-les solament en el llibre; podria posar-se davant de la portada un paper de color, un paper del qual tothom s'hagués d'adonar, contenint aquesta regla: «*ł* i *ył* valen per *l* palatal» i nombrosos exemples. Això faria potser riure a molts; no hi fa res; això tingué que fer un dia, (pera evitar pronunciacions errònies llavors molt freqüents) *L'Avenç* quan va introduir *-es*, *-en*, en lloc de *-as*, *an*. Molts sen van riure; avui l'adopció d'aquelles grafies es un fet. En Saisset va fer una cosa analoga quan se va adonar que era vergonyós escriure l català amb ortografia francesa, com ho havia fet de bon principi permor d'endressar-se a lectors que solament havien après de llegir en francès. Que les proveu les grafies *gn* per *ny*, *ou* per *u*, *ill* per *l* empleades pels catalans-francesos? o les grafies *ñ* per *ny*, *ch* per *tx* dels valencians? Doncs semblant a elles es la grafia *ł*; el signe que ha de reemplaçar-la es clar que ha de topar am dificultats; però hem de pensar que amb ell suprimim una convenció perjudicial a la llengua. Usades *ł* i *ył* en llibres i després en revistes, la gent s'hi aniria acostumant (com s'ha acostumat a la *ç*) i quan ja això s'hagués aconseguit, llavors podria desterrar-se completament aquesta vergonya de la nostra ortografia, la *ll* representat *l*.

IV. L'empleu de dos signes, *ł* i *ył*, en substitució d'un sol signe (l'actual *ll*) ve a complicar considerablement l'ortografia. En primer lloc, se topa ja am dificultats al

fixar l'empleu dels dos signes. (Observem que son en nombre insignificant i de facil resolució). Veten-aquí una: *cabel* es *cabei* en els dialectes que conserven la distinció entre *ʒ* i *yʒ*; però *cabel* ve de CAPILLU: hem d'escriure *cabeyʒ* d'acord amb aquells dialectes, o *cabeʒ* d'acord amb l'etimologia. La grafia *cabeyʒ* es la traducció d'un fet (els dialectes en qüestió diuen *cabei* i no *cabel*); la grafia *cabeʒ* contradiu aquest fet en nom d'una etimologia probable i d'una llei de transformació confirmada per innombrables exemples. Ara bé, deixant apart que la forma fonamental podia haver estat una altra (CAP + IC'LU per CAP + ILLU, per exemple), cal considerar que una llei fonetica pot esser pertorbada per una causa *a* o *b*: que una paraula del llatí vulgar tingui *-ll-*, això no vol dir que la seva derivada catalana hagi de presentar *forzosament l*; una causa pertorbadora pot haver-hi produït la permutació de la *l*; regular en el fonema semblant *yl*. La *v* inicial llatina, per exemple, dóna *v* en català; d'aquí una llei fonetica: permanència de *v-* en aquesta llengua. Els exemples son innombrables: VALLE > *val*, VACCA > *vaca*, VENIT > *ve*, VELU > *vel*, VENDERE > *vendre*, VINU > *vi*, VIVIT > *viu*, VOLERE > *voler*, VICINU > *vei*, etc. etc. Segons aquesta llei, una paraula com VOCITU hauria de donar *vuit*; però, sota l'influència del diftong següent, la *v* se torna bilabial, VOCITÚ dóna *buit*. *buit* es la forma que trobem en els dialectes que no confonen la *v* i la *b*. Aquests dos fonemes havent-se confós en el dialecte central, una regla *etimologica* que prescrivés *v-* sempre que l llatí té *v-*, ens conduiria a una grafia errònia: *vuit*. Altres exemples de formes *irregulars*: *n* intervocalica persisteix en català; tenim, no obstant *VENINU > *verin* > *veri* (una dissimilació). *ss* esdevé *s* sorda i *s* intervocalica esdevé *s* sonora; tenim, no obstant, NARCISSA > *Narcisa* (una dissimilació). Cp. el portuguès *Narciso* per *Narcisso*, NASOS *nassos* (plural analògic). Doncs: si tots els dialectes que conserven la distinció entre *ʒ* i *yʒ* diuen *cabei*, escriurem *cabeyʒ* i no *cabeʒ*.

V. Un cop fixada l'ortografia dels dos signes *ʒ* i *yʒ*, tenim encara, en la pràctica, la dificultat del llur empleu: un mateix sò (*l*) ha d'esser representat per *ʒ* en uns casos, per *yʒ* en els altres; la pronúncia no ns indica, doncs, quan cal escriure l'un o l'altre. La dificultat de l'escriptura correcta de la *ʒ* no fóra en realitat molt grossa; ho es bastant més la de l'ortografia dels dos signes *b* i *v*.

Les paraules que presenten *l* poden dividir-se en tres categories segons que aquest fonema sigui inicial, vagi precedit d'una consonant o segueix una vocal:

A) *l* inicial. S'escriurà sempre *ʒ* (Cap dificultat). Ex.: *ʒavi*, *ʒadre*, *ʒeó*.

B) *l* darrera de consonant. S'escriurà també sempre *ʒ* (Cap dificultat). Ex.: *enʒestir*, *emmanʒevar*, *esʒomat*, *espatʒa*, *ametʒa*. (Aquí ns trobem amb una *l* que ha estat palatalisada tard i no en tots els dialectes: la *l* del grupu *tl*, provinent de *dental* + *ʒl* del llatí vulgar. Ex.: SPATŪLA > *espatla*, AMIDDŪLA > *ametla*. Aquesta *l* s'ha conservat fins avui en alguns dialectes; en altres ha estat palatalisada; aquesta diferencia fonologica condueix a les dues grafies *ametla* i *ametʒa*).

C) *ʒ* darrera de vocal. En aquest cas, l'únic en el qual son possibles les dues grafies *ʒ* i *yʒ*, la dificultat es singularment disminuïda pel fet que: — 1.^{er} Darrera de les vocals *e* i *ò*, ve sempre *ʒ*: *aneʒ*, *auceʒ*, *cabdeʒ*, *marteyʒ*,... *coʒ*, *moʒ*... Excepció única *veyl*. — 2.^a Am les vocals *e* i *ò*, tenim en canvi, *eyʒ* amb la sola excepció *aqueʒ* i *oyʒ* amb poques excepcions (*poʒ* > PULLU, *sadoʒ*...). Ex.: *vermeyʒ*, *cabeyʒ*, *conseyʒ*, *pareyʒ*... *poʒ* > PEDUCLU, *genoyʒ*, *fonoyʒ*, *rostoyʒ*... — 3.^{er} Darrera de *á*, els polisillabs tenen *yʒ* amb comptades excepcions *cavaʒ*, *metaʒ*, *cristaʒ*...). Ex.: *mirayʒ*, *fregayʒ*, etc. No ns cal, doncs, aprendre les llistes completes de les paraules que tenen *ʒ* i *yʒ*: En el cas de precedir *e*, *e* *ò*, *ó* i (en polisillabs) *á*, ens basta aprendre les excepcions de les regles anteriors.

No està de més notar que aquesta distinció que fan alguns dialectes catalans entre *ll* d'un costat i *ç* l' *l* del altre, la fan igualment *totes les altres llengües literàries* romàniques: en castellà, LL > *l* o *l*, C'L o L_i > *j*; en portuguès, I.L > *l*, C'L o I.L > *l*; en francès, LL > *l*, C'L o L_i > *l* > *y*; en italià, LL > *ll*, C'L > *kkì*, *l* > *ll*; en romanès, LL > *l* o *cau*, C'L > *kì*, *l* > *ș*.

| Llat. | Cast. | Port. | Franc. | Ital. | Rom. |
|----------|----------------|---------------|------------------------------|----------------|--------------------------|
| VALLE | <i>valle</i> | <i>vale</i> | <i>val</i> | <i>valle</i> | <i>vale</i> |
| PELLE | <i>piel</i> | <i>pele</i> | (<i>peal</i> >) <i>peau</i> | <i>pelle</i> | <i>piele</i> |
| CABALLU | <i>caballo</i> | <i>cavalo</i> | <i>cheval</i> | <i>cavallo</i> | <i>cal</i> |
| MEDULLU | <i>meollo</i> | <i>meolo</i> | <i>moelle</i> (-l) | <i>midolla</i> | <i>maduã</i> |
| SELLA | <i>silla</i> | <i>sela</i> | <i>selle</i> (-l) | <i>sella</i> | <i>șã</i> (<i>șãa</i>) |
| OC'LU | <i>ojo</i> | <i>olho</i> | <i>œil</i> (œy) | <i>occhio</i> | <i>ochiũ</i> |
| VEC'LU | <i>viejo</i> | <i>velho</i> | <i>vieil</i> (vièy) | <i>vecchio</i> | <i>vechîũ</i> |
| AURIC'LA | <i>oreja</i> | <i>orelha</i> | <i>oreille</i> (-èy) | <i>orechia</i> | <i>urechie</i> |
| FOLIA | <i>hoja</i> | <i>folha</i> | <i>feuille</i> (œy) | <i>foglia</i> | <i>fôe</i> (=foaie) |
| PALEA | <i>paja</i> | <i>palha</i> | <i>paille</i> (-ay) | <i>paglia</i> | <i>pae</i> (=paie) |
| MALLEU | <i>majo</i> | <i>malho</i> | <i>mail</i> (-ay) | <i>maglio</i> | <i>maiũ</i> |

Així, la coneixensa del castellà ns pot servir, ara com ara, pera recordar l'ortografia de moltes paraules am *l*; gallo *gał*, cabalo *cabał*, anillo *aneł*, castillo *casteł*, olla *oła*, cuello *coł*, pollo *poł*, metal, *metał*, cristal, *cristał*, el *eł*, piel *peł*; però ajo *aył*, tajo *taył*, badajo *bataył*, trabajo *trebaył*, paja *payła*, viejo *veył*, abeja *abeyła*, oveja *oveyła*, pijo *poył*, hinojo *fonoył*, ojo *uył*, hijo *fiył*.

III. — LA *r* MUDA

Es sabut que pronunciem *cla*, *flo*, *madu*, etc. i escrivim *clar*, *flor*, *madur*. Me balla pel cap que en alguna ocasió s'ha posat en dubte la bondat d'aquella pronúncia i més de quatre vegades he sentit en lectures i en discursos pronunciar sistemàticament, *clarr*, *flor*, *madurr*; però no sé que mai ningú hagi parlat de la conveniència de suprimir la lletra *r* en aquestes paraules.

No més els poetes la suprimeixen en els següents casos:

1.^{er} Quan fan rimar una paraula en *r* amb una altra terminada en vocal tal com *mà*, *sò*, *pi*:

Si jo fos cansonaire,
treuria una cansó:
la d'una espigolaire
i un infelís *pastó*.

i, analogament:

Va fent-se tot confós,
s'esborren els *colós*,

2.^o Quan estableixen una sinalefa entre un mot acabat en *r* i un altre comensat per vocal:

Quin torment;
essent forta, *sé* impotent
per *podè escalà* aquests cims
i les valls *tornà en abims!*

3.^{er} Quan darrera d'una paraula en *r*, empleen un mot assillabic (*'m*, *'l*, etc).

pera alegrà *'l* nostre viatge.

Però, aquests casos exceptuats, s'escriu unanimitat *r*; hi ha adhuc poetes que, més respectuosos per la forma grafica que per la pronuncia real de les paraules, rebutgen les rimes i les sinalefes esmentades o tot lo més les accepten excepcionalment a títol de llicències poètiques, fent rimar, en canvi, paraules com *clar* i *car*, *flor* i *cor*, *madur* i *pur*, i fent normalment tetrasillabiques combinacions com *ser impotent*, *refer lo vol* que de fet son trisillabiques (*séim-po-tén*, *re-fél-vòl*.)

Tenim, doncs, unanimitat en la conservació de la *r* muda; però, d'un altre costat, inconvenients d'aquesta costum ortografica: porta oberta a rimes i a medicions defectuoses; possibilitat d'una acció pertorbadora de l'ortografia sobre la pronuncia; incompatibilitat (en casos com *refé l vol*) de les formes grafiques usuals (*refer*) amb els fets, l'acceptació dels quals obliga, per consegüent, en poesia a modificar aquelles formes («dant-li més forses per *'refé l vol*»).

Per això, malgrat aquella unanimitat, es permès preguntar-se si no fóra convenient suprimir de l'escriptura les *rr* finals mudes; si lo que ls poetes que rimen i miden d'acord am la pronuncia actual, se veuen obligats a fer en determinats casos, no convindria fer-ho en tots, am lo qual, al mateix temps que s'evitarien aquells inconvenients, s'introduiria una simplificació considerable en l'ortografia catalana.

Examinarem, en primer lloc, els tres inconvenients citats.

Rimes defectuoses (*pastor*, *amor*). Pot dir-se: de la mateixa manera que la conservació de la *r* muda no es cap obstacle pera que *s* fassi rimar *pastor* am *cansó* (i això adhuc sense necessitat de suprimir la *r* de *pastor*, que ja se sab que es muda), tampoc en son una conseqüència necessaria rimes com *pastor* i *amor*, puix basta que un hom sapiga que la *r* sona en *amor* i es muda en *pastor*, per a que no fassi rimar mai amdues paraules. An això pot, no obstant, respondre-s: que allí aon un signe té dos valors, allí trobem sempre rimes defectuoses. Els italians tenen un mateix signe (*s*) pera representar la *s* sonora i la *s* sorda: doncs fan rimar *cosa* am *rosa* tot sabent que la *s* de *cosa* es sorda i sonora la de *rosa*. Per altra part, no tenim més que recordar el nombre extraordinari de rimes tals com *pastor* i *amor* que s troben en els nostres poetes moderns. Ja sabem que molts diuen: es que aquestes rimes les hem d'admetre. Si anem per aquest camí, ja no es de la conveniència problematica de la supressió de la *r* muda que ns caldria parlar, sinó de la necessitat de suprimir-la a corre-cuita!

Lo mateix que hem dit de les rimes defectuoses, pot dir-se de *sé impotent* i *donà l vol* fets tetrasillabics; *se-rim-potén* (am pronunciació de la *r*) o *se-impotén* (amb un hiatus deplorable), *donar lo vol* (xocant, al costat de *dona l vol*). Mentres s'escrigui *ser*, i *donar*,

serà difícil evitar tals defectes, i fins hi haurà qui ls defensi i potser arribi a considerar *sé impotent*, *donà l vol* com llicències poètiques poc recomanables! És clar que aquí com en el cas de *pastor-cansó*, la conservació de la *r* muda no es un obstacle seriós pera l'admissió de les sinalefes de la llengua parlada; basta saber que la *r* de *ser* es muda pera fer trisillabíc *ser impotent*, i en últim cas, si s volia evitar una pronunciació errònia, podria, en aquests casos solament, suprimir-se la *r*. Diguem que la supressió en tals casos s'imposa mentres la sinalefa continuï essent facultativa: si l poeta escriu *ser impotent* s'exposa a que llegeixin *sé-rim po-tènt*. Tenim, així, el fet curiós que 'l poeta té d'alterar la grafia normal de la paraula precisament per a evitar que s dongui a la paraula una pronuncia altra que la normal.

En quant a l'acció pertorbadora que la conservació de la *r* muda pugui exercir sobre la pronuncia, recordem que no son pocs els que llegint pronuncien *rr* mudes (els nostres coristes se fan un tip de pronunciarne). Hi ha hagut adhuc qui, en l'idea que la pronunciació actual es defectuosa, creu de bona fe que s'han de pronunciar totes les *rr* finals. Cal, no obstant, regoneixer que la pronuncia defectuosa de la *r* es cada dia menys freqüent i es d'esperar que acabaria per desaparèixer el dia que s'ensenyés per tot a llegir el català (suposant, perxò, que no sortís aquí i allà algun mestret a qui s'hagués ficat al cap que cal pronunciar les *rr* mudes). De totes maneres, es evident que la conservació de la *r* dificultarà sempre l'ensenyament de la lectura; donarà lloc a divergències i a hesitacions en la pronunciació de les paraules poc familiars. (*Roger de Flor*).

Tots aquests inconvenients s'evitarien am la supressió de la *r* muda; però contra aquesta supressió hi ha dues raons que semblen poderoses: 1.^{er} Les paraules en qüestió (*cla*, *flo*, etc.) s'han vingut escrivint constantment amb *r* (*clar*, *flor*, etc.): la supressió de la *r* muda final desfiguraria, doncs, un nombre infinit de paraules (els innombrables infinitius en *r*, els derivats en *-ar*, *-or*, *-er*, *-ador*, etc.). 2.^a La caiguda de la *r* en *clar*, *flor*, etc. es un fenomen dialectal, els dialectes meridionals conserven encara la *r*: una ortografia que escrivís *cla*, *flo*, etc. estaria, doncs, en oposició am la pronuncia d'aquests dialectes, seria una ortografia dialectal no nacional.

Ara bé, en la nostra tasca de fixar una ortografia definitiva ¿no hem de procurar conservar en lo possible les grafies tradicionals i que aquesta ortografia sigui aplicable al major nombre de varietats parlades? ¿No hem de tenir sempre en vista la *continuitat* i la *unitat* del idioma escrit? Doncs ens cal conservar la *r*, que escrivien els antics i que es pronunciada encara en diferents encontrades, *r* perfectament compatible ab la pronuncia dels parlars que l'han suprimida, mitjansant aquesta convenció: la *r* final es muda en tals i tals casos. Ja sabem que la conservació en l'escriptura del signe representatiu d'un sò desaparegut, es un fet ortografic que retrobem en moltes llengües (*chanter*, *moŕ*, *couŕ* franc. pron. *xãté*, *mó*, *cu*; *damn*, *dumbŕ*, angl. pron. *dam*, *dum*; *h jort*, *l jus*, suecs. pron. *yort*, *yus*; *locŕ* rom. pron. *loc...*). Escriguem, doncs, tots *clar*, *flor*, *madur*, com els antics que 'ls uns catalans pronuncin *clar*, *flor*, *madur*, i els altres *cla*, *flo*, *madú*; i, si ve darrera una paraula comensada en vocal, que aquests fassin la sinalefa i que ls altres enlassin am la vocal següent la llur *r* final.

En el raonament anterior hi ha una inexactitut: que la conservació de la lletra *r* sigui *perfectament compatible* am la pronunciació dels dialectes que han deixat caure la *r*. Anem a veure-ho. Però, abans, remarquem que l proposit que la llengua literaria estigués absolutament d'acord am tots els dialectes, ens conduiria, en poesia, a lo

següent: Per a la rima, caldria formar tres categories de paraules: 1.^a paraules que no tenen *r* en cap dialecte (*ma*, *sò*, *pi*); 2.^a paraules que s pronuncien amb *r* o sense segons les regions; 3.^a paraules que s pronuncien amb *r* per tot. I llavors fer rimar entre sí tant solament les paraules d'una mateixa categoria: *ma* i *sa*, *pastor* i *color*, *car* i *llar*; però no *cansó* (1.^a) i *pastor* (2.^a), que rimen pera un barceloní, però no pera un valencià; o *clar* (2.^a) i *car* (3.^a), que rimen pera un valencià, però no pera un barceloní. En quant a les sinalefes caldria recórrer a un recurs heroic: proscriure l'empleu de les paraules de la segona categoria davant dels mots comensats per vocal. (Una dificultat enorme pera ls versaires!)

El problema *ortografic* de la *r* muda s complica amb una qüestió *morfologica*. L'antagonismè fonologic entre l català antic (junt am les varietats que no han perdut la *r*) i el català modern (aquestes varietats exceptuades) — antagonisme dissimulat am la solució ortografica actual (conservació de la *r* en l'escriptura) — n'ha originat un de morfologic, i d'aquest resulta que si les grafies sense *r* son incompatibles am la pronunciació dels dialectes que conserven la *r*, les actuals grafies amb *r* se pot dir en canvi, que ho son am la pronunciació de les varietats que han perdut aquell fonema (de bon tros les més nombroses).

Dues son les consonants intervocaliques llatines esdevingudes finals que desapareixen en català, més o menys tard, més o menys completament: la *n* i la *r*. A MANU, PLENU, VENIT, PINU, responen *ma*, *ple*, *ve*, *pi*; a CLARU, FLORE, PAVORE, MATUREU, responen *cla*, *flo*, *po*, *madú*. Sabut es que ls primers s'escriuen sense *n*, els segons amb *r*. Aquesta diferencia de procediment ortografic té la seva explicació: els dos fenomens han tingut lloc en epoques distintes i no tenen la mateixa extensió. La caiguda de la *n* es antiga, comú a tot el domini català; en el català literari mitg-aval *ma ple*, etc. son mots terminats en vocal, *clar*, *flor*, etc. son mots terminats en consonat. Més tard, la *r* segueix la sort de la *n*; *clar*, *flor* esdevenen *cla*, *flo*, com en un period anterior de la llengua *man*, *plen* havien esdevingut *ma*, *ple*; cabia, establint un parallelisme entre ls dos fenomens, suprimir la *r* com abans s'havia suprimit la *n*; s'hi oposaven el respecte a les grafies tradicionals, consagrades per la literatura, i el fet que les formes amb *r* continuaven vivint al costat de les formes sense *r*.

En els dialectes en què han triomfat definitivament les formes sense *r*, la supressió d'aquest fonema no podia menys de produir, en determinats agrupaments de paraules, una alteració morfologica. Sabut es que en català la majoria dels pronoms atons posseeixen dues formes fonamentals, la plena (sillabica) i la reduida (assillabica): *me* i *m* provinents amdues de ME (NÓ(N) + ME > NÓ + M' com TÍMET TÉM'; QUÁN(DO) + MÉ > QUÁN + ME com REGÁL(I)MÉN > *reialme*), *nos* i *ns* de NOS, etc. (les formes *ém*, *ens*, etc. son posteriors, son les reduides am una vocal d'apoi. Cp. el romanès *mi mî* = pron. *m*, *imî* = pron. *ém*). Les formes plenes i les reduides, igualment antigues, la llengua literaria les acull igualment. Que un repos llarg o curt no precedeixi l pronom aton, la forma que aquest pren depen de la terminació de la paraula anterior. Darrera de consonant trobem *me*, *te*, etc.; darrera de vocal, *m*, *t*, etc.: Tenim, així: *aquest sò m desplau*, però *aquell plor me commovia*, com *la sort me persegueix*. En el moment que *plor* esdevé *plo*, la forma *me* es reemplassada per la forma *m*; la successió «nom en consonant + forma plena» es reemplassada per la successió «nom en vocal + forma reduida»: *aquell plo m commovia*. Es el cas de «*pera alegrà l nostre viatge*» i de «*dant-li més forses per' refé l vol*».

Pronunciem, doncs, *aquell plo m commovia* (set síl·labes) i escrivim *aquell plor me commovia* (vuit síl·labes). La llengua parlada emplea correctament la forma reduïda *m* darrera d'un mot que termina en vocal (*plo*), i la llengua escrita escriu la forma plena perquè la paraula anterior apareix escrita amb consonant final (*plor*). És una cosa així com si escrivíssim *l'art*, però *lo ham*, permor de la *h* inicial. Lo únic que pot alleuger-se en aquell cas és que, en la combinació sintàctica *aquell plor me commovia*, la forma plena *me* és tradicional com la lletra *r* de *plor*. Perfectament; però convinguem que *me* per *m* es ja més que una concessió purament ortogràfica.

Es clar que, tot conservant-se la *r*, podria escriure-s *aquell plor m commovia*, però allavors ens separem també dels dialectes que pronuncien *plor*, els quals empleen naturalment una forma síllabica i no pas una de reduïda. Si volem estar d'acord amb els antics i amb els valencians, ens cal escriure *aquell plor me commovia*, en desacord amb la nostra pronúncia en no sent mitjansant una nova convenció: darrera de les paraules en *r* muda, *les formes plenes no representen les formes plenes*, si no les reduïdes! Cabria (cosa proposada) escriure sempre *me* (*la sort me persegueix*, *aquell plor me commovia*, *aquest sò me desplau*: suprimides, les antigues formes reduïdes!) i que cadascú pronuncies d'acord amb les habituds del seu dialecte... Però ls poetes que rimen i miden segons la pronúncia actual (Barc.), defugint-se de totes aquestes complicacions en el desig que llurs versos siguin llegits com cal, no dubten a escriure: «per a *alegrà l* nostre viatge» — «dant-li més forses per' *refé l* vol» — (Guanyabéns); «i de *mirà l* cel tant gran» (Massó); «ni una *flo s* decantà vers mes mirades». (Zanné).

Tinguem present que ls diversos dialectes catalans no ofereixen únicament diferències de pronúncia, sinó també diferències morfològiques i sintàctiques considerables. Basta citar, entre les morfològiques, *parlem*, *diem* del català continental, al costat de *parlam*, *deim* del balear; i, entre les sintàctiques l'empleu dels auxiliars *haver* i *esser* (*hem anat*, *som anats*). Les diferències purament fonològiques podem arribar a comprendre-les gaire bé totes dins d'una ortografia saviament estudiada (i jo n soc ardentment partidari. V. la meua solució al problema de la *l* palatal); però les diferències morfològiques i sintàctiques, sols podem fer-les desaparèixer de la llengua escrita sacrificant un dialecte o l'altre, o allunyant-la massa de la llengua escrita. Davant d'això, jo crec preferible l'admetre com literàries diferents formes (*parlem*, *parlam*) i diferents construccions (*hem anat*, *som anats*), i que cada autor emplei les que prefereixi. Dintre d'aquest criteri, podria admetre-s *clar*, *flor*, *madur*, i *cla*, *flo*, *madú*; aquelles serien les *formes* del dialecte valencià, aquestes les del català propriament dit i del balear.

IV.—L'ACCENTUACIÓ GRÀFICA

Es indubtablement una deficiència de l'escriptura que no indiqui l'accentuació de les paraules. La major energia d'expiració amb que s pronúncia una vocal s'hauria llogicament de traduir en una modificació del seu símbol.

En les llengües romaniques, antigament, emplant-se idèntics símbols per a les vocals tòniques i les atones, res no indica quina vocal és la predominant en els polisíl·

labs. Més tard, amb aquest objecte, s'adopta l'accent gràfic: una ratlleta col·locada sobre la vocal tònica, dóna a conèixer l'accentuació de la paraula. Però no s'accentuen pas totes les vocals tòniques; l'objecte es únicament facilitar la lectura de determinades categories de paraules, i l'ideal, emprar el menor nombre d'accents possible. Així l'italià, el portuguès, el romanès, se pot dir que s limiten a accentuar certs oxitons. El castellà es l'únic que, mirant sempre d'empresar el menor nombre possible d'accents, adopta un sistema d'accentuació gràfica segons el qual l'accentuació tònica no deixa mai d'estar indicada, ja per l'accent (*cántara, cantaró*), ja per l'estructura de la paraula (*cantara*). La grafia castellana *excita* representa am seguretat *excíta*, puix si s tractés d'un proparoxíton s'escriuria *éxcita*, si d'un oxíton, *excítá*. En canvi, la grafia italiana *eccita* no ns diu si s'ha de pronunciar *éccita* o *eccíta*. Però ls italians pensen: qui parlant diu *éccita*, *éccita* dirà i no *eccíta* quan trobi escrit *eccita*.

Aquesta consideració, el desig d'empresar els menys accents possibles i un afany ben explicable de descastellanisar la nostra ortografia, va portar-nos a adoptar un dia, en substitució del sistema d'accentuació comunment empleat (el castellà), un sistema imitat del italià (sistema de *L'Avenç*). Després hem continuat empleant aquest sistema; però això no vol dir que estiguem convensuts de la seva bondat ni de la conveniència de la seva adopció definitiva. Recordi-s lo que diem en el nostre *Tractat d'ortografia catalana* (pag. 54): «En català no hi ha un sistema d'accentuació ben fixat i acceptat per tothom. Dos son els sistemes més comunment empleats: el sistema d'accentuació del castellà, més o menys modificat, i el proposat per *L'Avenç* en substitució d'aquest. A continuació donem una idea dels dos sistemes, *crídats sèns dubte a desaparèixer* davant d'un nou sistema més perfet i més adequat al geni de la nostra llengua.» Y, ja en la nostra *Contribució a la Gramàtica de la llengua catalana*, escrita en 1895, dèiem (pag. 105): «La fixació d'una ortografia definitiva depèn avui de la resolució d'un curt nombre de qüestions essent indubtablement les principals la de la representació de la *l* palatal i la de l'accentuació».

Els inconvenients del sistema d'accentuació a l'italiana, els fa veure molt bé l'eminent filòleg Gonçalvez Viana en la seva *Ortografia Nacional*, d'aon copiem els següents paràgrafs:

»É indiscutível a ventagem de que não haja hesitação ou dúvida sôbre a acentuação de qualquer vocábulo. É êste o sistema d'acentuação gràfica em castelhano, que lhe dá inquestionável superioridade sôbre o italiano, cuja ortografia é mais perfeita, excepte neste ponto. É por isso que a língua castelhana e tam fácil de aprender pela leitura... Pelo menos nas línguas románicas, nas eslavónicas e em inglês, ignorar qual é a sílaba predominante de um vocábulo é ficar na impossibilidade de proferi-lo; dificuldade que, se é absoluta para o estrangeiro, é também freqüente para o nacional, enganado por supostas analogías, todas as vezes que êsse vocábulo lhe é desconhecido, ou menos familiar. Se em português houvesse sistema rigoroso de acentuação escrita, não se errariam muitas palavras, já agora talvez irremediavelmente».

»Sería vantajosíssimo, para estrangeiros e nacionais, que imitássemos aquele sistema de acentuação gràfica (el castellà), acabando com a perplexidade em que fica o leitor, quando se lhe depara palavra que não conhece, portuguesíssima que ela seja, quanto mais latina ou grega. ¿Quem pode, com efeito, se nunca os ouviu proferir, saber que nomes como *Zezere, Ilhavo, Pontével, Almodovar, Setubal*, etc. se hajam de pronunciar *Zèzere, Ílhavo, Pontèvel, Almodóvar, Setúbal*, se a acentuação não estiver mar-

cada?... Já ouvi, e a pessoa que estava muito lonje de ignorante, pronunciar *Malàga, Merida...*»

En Gonçalvez Viana proposa, doncs, que ls portuguesos imitin el sistema d'accentuació dels castellans; però no s tracta naturalment d'adoptar les mateixes regles castellanques: les d'En Gonçalvez Viana no son, en efecte, les de l'Academia Espanyola, sinó filles, dins l'esperit del sistema castellà, d'un estudi detingut de l'accentuació pronunciada dels mots portuguesos en les seves relacions am l'estructura llur. Així, contrariament a l'ús castellà, accentua *continua* i no pas *continúa, quási* i no pas *sentí*, etc. Que ls catalans que segueixen el sistema castellà tinguin això forsa en compte! El català modern ha adoptat, sense discutir-les, totes les regles castellanques; si convenim en imitar el sistema castellà, fem-ho bé, seguint l'exemple d'En Gonçalvez Viana.

Abans de passar endavant, una observació sobre 'l sistema castellà. Diu En Gonçalvez Viana que aquest sistema evita en absolut tot error d'accentuació pronunciada. Evidentment, donat per suposat que l lector coneix bé, perfectament, les regles de l'accentuació grafica. Però —descuit, defecte del ensenyament— el fet es que aquestes regles no son pas gaire ben conegudes o que no s tenen pas gaire en compte al llegir. D'aon resulta que, mentres les paraules familiars (fem aquí abstracció dels oxitons en vocal, accentuats en tots els sistemes: italià, portuguès, etc.) podrien anar totes sense accentuar i no deixarien per això d'esser ben pronunciades (criteri italià), les menys familiars o completament inconegudes, no accentuades, corren el perill d'esser mal pronunciades adhuc dins d'un sistema d'accentuació com el castellà; puix la majoria dels lectors no les accentuaran pas en vista de tal o tal regla, sinó deixant-se portar per la llur analogia amb altres paraules. Escriguem *facil, cancion, dandole* sense accent, i ningú llegirà *facíl, cáncion, dandóle*; quan no s'accentuava *francés*, no hi havia por que ningú llegís *fráncés*; com ara ningú llegeix *examén* per *exámen*. (Adhuc en els paronims com *súplica* i *suplica* les equivocacions serien rares). Però, en cambi, una paraula com *reptil* (es dir, *reptíl*, malgrat REPTÍLIS), he sentit sovint nois i grans llegir-la *réptil*, induïts segurament an això per *débil, fácil*, etc. Falta de cultura gramatical — se dirà — les regles son ben facilis. Sí, però son *artificioses* i, per consegüent, facilment oblidables.

Suposem que adoptem el sistema castellà i que, tenint en compte la repugnancia del català pels diptongs creixents (*ia, ua*, etc.), considerem els mots *académia, història*, etc. com dactils i els accentuem. Llavors romanen sense accentuar *Maria, bogeria*, etc. i, per consegüent, *pronuncia, estudia, canvia*. Ara bé, tothom sab que avui la pronunciació hesita entre *pronuncia, estudia, canvia*, correctes, i *pronüncia, estüdia, càvnia*, castellanismes; escrivint *pronuncia, estudia, cambia*, sense accent, malament combatem aquestes pronuncies erroneies: la pronuncia correcta la fem *dependre de la coneixensa d'una regla*. Això que sempre fóra un mal, l'es indubtablement i gros en les actuals circumstancies en què ni aquella regla està consagrada per l'ús general, ni la majoria de la gent aprenen el català d'altra manera que per la lectura.

Anem al cas de *pensarèm* i *pensàrem* (o *creièm* i *crèiem*, etc.). En l'actual anarquia ortografica, jo confesso que quan escric el futur, es am racansa que no l'accentuo de por que algú llegeixi *pensàrem*; i si, com fan molts, accentuava *pensarèm*, llavors me passaria igual al escriure sense accent el preterit. Una preocupació analoga retrobem en portugues: *O Parnaso Lusitano* prescriu *séria* i *seria, continua* i *contínua, público* i *público*; grafies adoptades per En Garrett i en gran part conservades. Es clar que un sistema d'accentuació a la castellana fa superflus la meitat d'aquests accents; com diu

En Gonçalves Viana: «Éstes (els paronims en qüestió) por sí mesmos estão diferençados con acento marcado em uns, o misso nos outros, conforme as regras de acentuação já expendidas.» En efecte, si accentuem *cànem, tàlem*, etc. i deixem d'accentuar *Guillem, poncèm*, etc., grafies tals com *pensarem, partirem*, sense accent, representen am seguretat *pensarèm, partirèm*. Tot consisteix, doncs, en *fixar* un sistema i en aconseguir que *tots els escriptors l'admetin...* i que *tothom n'apregui i en recordi bé les regles!* Però mentrestant (i quan durarà aquest mentrestant!), *adhuc accentuant a la castellana*, no aconseguim evitar completament les confusions entre paronims, no combatem les moltes pronuncies errònies de la llengua parlada i deixem al etzar la pronúncia de moltes paraules; en no sent que, *prescindint de les regles establertes*, empleem l'accent gràfic sempre que creguem que aquelles confusions son possibles o usem una paraula de pronúncia errònia o vacillant, o un mot nou o poc conegut.

En castellà l'accent gràfic serveix pera indicar la síl·laba tònica dels polisíl·labs i també pera distingir certes paraules com *él*, pronom, de *el*, article, *más*, adverbi, de *mas*, conjunció. En català, oltra aquests empleus, se lin dóna encara un altre; el d'indicador de la pronúncia oberta o tancada de les dues lletres *e* i *o*. Això s'aconsegueix empleant dos accents diferents, l'agut i el grave (el portuguès, amb el mateix objecte, emplea l'accent agut i el circumflexe).

En català, com en italià, son possibles en les síl·labes tòniques set vocals perfectament distintes (vuit en mallorquí). Per a representar aquests set fonemes no tenim més que cinc lletres una mateixa lletra *e* ha de servir, com en italià, per a representar els dos fonemes *ɛ* (*e* oberta) i *ɛ̃* (*e* tancada); un mateix símbol *o*, pera la representació de la vocal *ɔ* (*o* oberta) i de la vocal *ɔ̃* (*o* tancada). Aquesta deficiència de les escriptures catalana, italiana i també portuguesa porta una sèrie d'inconvenients en la pràctica: rimes defectuoses, pronuncies errònies i, sobre tot, identitat gràfica de paraules distintes tals com *venen* i *venen*. L'empleu dels dos accents en català i en portuguès té per objecte sobre tot evitar aquest últim inconvenient. L'única manera, però, de suprimir d'un cop tots els inconvenients, i no certament *artificiosa*, sinó ben lògica i senzilla, hauria estat corregir aquella deficiència representant per un signe distint cada un dels quatre fonemes *ɛ*, *ɛ̃*, *ɔ*, *ɔ̃*. En Trissino, a Itàlia, proposà l'introducció dels dos símbols *ε* i *ω*; però no va tenir imitadors; i es que ls símbols a introduir han de complir una condició: modificar apenes l'aspecte, la silueta de la paraula escrita; altrament, els nous símbols esdevenen un entrebanc pera la lectura. Als dos símbols insolits *ε* i *ω*, haurien estat preferibles una *e* i una *o* amb un senzill diacritic. (Expedient certament freqüentíssim. Ex.: *ã, õ*, portugueses; *ä, ö, ü* alemanyes; *ä, ö* sueques; *z* danesa; *ç, ę* poloneses; *î* romanesa).

Si s'hagués adoptat el procediment d'accentuar totes les vocals tòniques, l'empleu dels dos accents resolía el problema de les dues *ee* i de les dues *oo*; cada vocal tenia el seu signe: *è, é, ò, ó* (*ê, ê, ô, ô*, en portuguès). Mentre que ara solament s'indica la pronúncia de les *ee* i de les *oo* en aquelles paraules que, per les regles d'accentuació, han de portar l'accent gràfic. L'aventatge dels dos accents roman així infinitament disminuït. En efecte, donada l'accentuació tònica vocabular del català, pot dar-se per segur que, qualsevol que sigui el sistema d'accentuació gràfica que s'adopti (castellà), les tres categories següents de paraules seran sempre accentuades: els proparoxítons (*llèmena*), els paroxítons terminats en consonant (*càstic*), els oxítons polisíl·labics terminats en vocal (*germà*). No portaran, en canvi, accent: els paroxítons terminats en vocal i els oxítons terminats en consonant. Doncs bé, precisament en les dues prime-

res categories de mots (que s'accentuen), la *ɛ* i la *ø* son excessivament rares; i, en canvi, en els mots de les dues ultimes (que no s'accentuen) la *ɛ* i la *e*, la *ø* i la *o* son igualment freqüents; de manera que l'empleu dels dos accents no aprofita sinó als oxitons polissil·labics terminats en vocal (*faré, sisè, carbó, allò*). El sistema d'accentuació a la castellana no ofereix aquí cap aventatge sobre l de *L'Avenç*, que també accentua aquests oxitons: tant en l'un com en l'altre roman sense indicar la pronúncia de les *ee* i de les *oo* en un nombre incalculable de paraules.

En català, com en portuguès, existeix un nombre bastant gran de mots que solament se diferencien d'altres per la pronúncia d'una *e* o d'una *o*. Aquests parònims son quasi tots monosíl·labs o paroxitons en vocal, *s, n*: doncs precisament paraules que, per les regles d'accentuació no haurien de dur accent gràfic: *bè* i *bé*, *nèt* i *nét*, *vènen* i *vènen*, *vèssa* i *vèssa*; *òs* i *ós*, *bòta* i *bóta*. La diferenciació gràfica d'aquestes paraules se fa, no obstant, per medi del accent o dels accents (i justament en aquests mots es aon van comensar-se a usar els dos accents). Ara bé; accentuarem totes aquestes paraules? accentuarem solament les que tinguin *ɛ* i *ø*, o *ɛ* i *ø*? Mentres duri l'actual anarquia, es indubtablement preferible l primer procediment; es l'únic que am seguretat ateny el seu objecte. Es el sistema seguit pel *Parnaso Lusitano*, que accentua *sêde* i *sède*, *sêco*, i *sêco*, *côrte* i *côrte*. En Gonçalvez Viana proposa, en canvi, *sêde*, *sêco*, etc. però *sede*, *seco*; imitant el seu sistema, tindriem en català *bé*, *nét*, *bóta*, etc., però *be*, *net*, *bota*, etc. (pron. *bè*, *nèt*, *bòta*). Això té l següent inconvenient: podent el signe *e* (sense accent) representar igualment les dues vocals *ɛ* i *ø* (exemples: *coneix* i *creix*, *frega* i *sega*, *cabell* i *vedell*, *prenen* i *tenen*, etc.), un mot tal com *venen* corre l perill d'esser pronúnciat *vènen* si l lector no recorda que existeix *vènen* i que, per consegüent, *venen* hauria d'anar accentuat (*vènen*); doncs *venen* sense accent no pot representar *vènen* sinó *vènen*. Per això diu en Gonçalvez Viana: «Una lista de parònims mais usais, quanto possível completa, deveria ser aprendida quando se estudia a gramatica portuguesa, e até quando se aprende a ler...»

Suposem ara que accentuessim totes les *ee* i totes les *oo* (toniques) am l'accent agut, per exemple: *é* i *ó* passarien a esser els símbols de *ɛ* i de *ø* toniques. Llavors els parònims en qüestió deixen en rigor d'existir: *venen* no pot mai representar un *vènen*, com *pes* no pot representar mai *pès*. Aquest empleu del accent agut, que faria desaparèixer l'identitat gràfica de les obertes i de les tancades, no es altre cosa que l procediment de distinció per medi d'un diacritic (aquí es l'accent agut) que hem indicat més amunt al parlar de l'innovació poc afortunada d'En Trissino. Accentuar totes les tancades o totes les obertes es cosa que ja s'ha fet a Portugal i a Catalunya. En Figueiredo, en el seu diccionari, ha marcat am l'accent circumflexe totes les *ee* i les *oo* tancades; En Nonell ha proposat recentment marcar am l'accent grave totes les *ee* i les *oo* obertes.

Jo he vist am gust la reforma d'En Nonell; perquè m demostra que no soc sol a preocupar-me del problema de les *ee* i de les *oo*. (Igual preocupació retrobem, com hem vist, a Portugal i a Italia. En francès la pronúnciació de les *ee* i de les *oo* ve indicada gaire bé sempre ja per accents, ja pels fonemes següents). D'altres senten, doncs, la conveniència d'una diferenciació gràfica entre les obertes i les tancades. Es convenient i racional: si tenim *set vocals toniques perfectament distintes*, hem de disposar de *set signes diferents* pera la llur representació. Que la nostra riquesa en sons vocalics traspuï en l'escrit! Fins suara, gracies a la deficiència de la nostra escriptura, tenint *set vocals*, *set* assonancies, feiem com si no n tinguéssim sinó *cinc*, tothom rimava *ɛ* amb *ɛ*,

ç amb ç, una corporació literaria, no sentia l'utilitat dels dos accents i proscrivia l grave, la llengua literaria no regoneixia sinó cinc vocals, i els *llurs matissos* eren cosa superflua. Fem que la diferencia entre obertes i tancades entri pels ulls al mateix temps que per les orelles, que tothom en tingui clara consciencia. Si fins ara poetes emponents han fet rimar les obertes am les tancades, això no vol dir que l català literari, en el seu camí ascendent envés un estat més perfet i refinat, no hagi de rebutjar aquelles rimes. Donem a cada una de les set vocals el seu símbol!

Però si, tot adoptant un sistema d'accentuació a la castellana, marquem ademés am l'accent *a* o *b* totes les *ee* i totes les *oo* obertes o tancades, el nombre d'accents que ns cal emprar esdevé extraordineri. ¿Y no veiem precisament per tot arreu procurar-se usar el menor nombre d'accents grafics? Per tot se manifesta, en efecte, una repugnancia a carregar d'accents l'escriptura. El sistema italià i el portuguès (l'usual) en son una prova. Cp. l'inglès, que no n'emplea cap. N'es també una prova la complicació del sistema antic castellà establint una diferencia, sota l punt de vista de l'accentuació grafica, entre les *ss* i les *nn* finals segons fossin dessinencies o no (*despues, desden, comes, comen*). «Es indudable —diu En Vicente Salvà— que deberà preferirse aquel sistema que haga emprar menor número de acentos.» En Gonçàlvez Viana procura també que l seu sistema exigeixi ls menys accents possibles, i ocupant-se de la reforma d'En Figueiredo, diu: «Marcar com o circunflexo todos os *ee* e *oo* fechados, como se fêz no *Nôvo Dicionario da lingua portugûesa* suposto seja un principio racional, sobrecarregaría demasiadamente de acentos a escrita, sem maior necessidade.» El desig d'evitar accents contribueix al manteniment de la *h* intervocalica catalana. Quan jo vaig proposar la separació del verb i del pronom (*fes-ho* en lloc de *fesho*), En Apeles Mestres se entusiasma am la reforma sobre tot perquè permetia suprimir una munió d'accents (*mírala, anéuvosen*, per exemple, esdevenien *mira-la, aneu-vos-en*).

Els accents grafics son un entrebanc per a l'escriptura manuscrita rapida: entreteniu-vos, en efecte, a anar posant *ralletes inclinades* sobre les vocals; si son poques, es tolerable; però si comensen a esser masses! En castellà (aon relativament els accents no són gaire nombrosos), am quina freqüencia no ls veiem ometre en els proparoxitons i paroxitons! Si aquesta omissió es deguda molts cops a oblit o a ignorancia de les regles, molts altres es, com diu En Salvà «porque no deja de ser engorroso el expresarlos.» Però es clar que per aquest motiu sol, la *llengua impresa* no ha pas de renunciar a un sistema jutjat bo per raons altrament importants. ¿I renunciariem nosaltres, per un tal motiu, a un sistema que, aplicat al llibre, a la revista, al diari, coneguessim que ha de contribuir a la major coneixensa i perfeccionament de nostra llengua? Sembla mil vegades preferible tolerar tota classe d'omissions en l'escriptura manuscrita, que renunciar en l'impres a un bon sistema d'accentuació pel fet d'exigir molts accents.

L'altre inconvenient dels accents es d'ordre estetic: els accents grafics, aquestes coses afegides, aquestes ralletes caient obliquament sobre les paraules, donen, quan són massa freqüents, un aspecte desagradable a l'escriptura; considerats com una cosa més-a-més, de treure-i-posar, voldriem veure-n alleugerides el major nombre possible de paraules. Uns altres diacritics menys aparents haurien sèns dubte estat preferibles als accents agut i grave; uns diacritics que apenes canviessin l'aspecte de la paraula i que no vinguessin com de fòra a posar-se de gairell sobre la lletra afectada, no presentarien l'inconvenient capital dels accents usuals (i tals podrien esser que no dificultessin com aquestes l'escriptura manuscrita).

Si mai s'adoptessin uns accents així, llavors, en el camí de marcar rigorosament l'accent expiratori i de diferenciar completament les obertes i les tancades, podríem anar més enllà que En Nonell i *accentuar totes les vocals toniques*. ¿Us imagineu lo que això significa? Tota regla artificial (1) banida; tota confusió entre parònims, esdevinguda materialment impossible; tota pronúncia errònia, eficaçment combatuda; l'accent expiratori —aquest accident tant important de la paraula,— indicat explícitament sempre; cada vocal, lògicament, posseint el seu símbol.

Se tractaria, doncs, d'adoptar un sistema d'accentuació segons el qual: tot destinat-se les cinc lletres *a, e, i, o, u*, no modificades exclusivament a la representació de les vocals atones, les vocals toniques fossin representades per les mateixes cinc lletres afectades de petits diacrítics, dos al menys, pera poder diferenciar les vocals obertes i les tancades, (dialecte central).

La primera objecció a un tal sistema es que les impremtes manquen de les corresponents vocals modificades. Es una grossa dificultat pràctica, però en cap manera insuperable. Abans quasi cap impremta catalana tenia l signe *ç*, poques tenien *è* i *ò*; avui moltes impremtes tenen aquests signes. Cal, per altra part, que pensem una cosa: la majoria de les llengües que han adoptat l'alfabet romà, l'han augmentat amb lletres modificades; el nombre d'aquestes avui empleat es enorme; basta citar les *aa* modificades; *á, à, â, ä, ã, ǎ, ǎ, ǫ*; el castellà té la seva *ñ*, el portuguès les seves *ã* i *õ*, el romanès les seves *ă, ê, ì, o, ț, ț, ș, ș*, el suec *ä*, el danès *æ, ø*, el polonès *ą, ę, í, ł, ó, ś, ź, ż*; cada llengua té, doncs, *la seva* caixa tipogràfica; nosaltres bé podem tenir *la nostra*. No hem pas de subordinar la nostra ortografia als recursos tipogràfics del castellà o del francès.

Una altra objecció que s'ha fet es que l'empleu de signes nous dificultaria enormement la lectura. Recordem que no s tracta de la *ε* i de la *ω* d'En Trissino, sinó de simples diacrítics; la silueta de la paraula apenas canvia, les *aa*, les *ee*, etc. continuen essent *aa* i *ee*, d'identica forma, de la mateixa grandaria. El diacrític afegit, no pot, en cap manera, dificultar-ne la lectura. (Altre era l cas de la *ç*: allí no s tractava d'una petita addició sinó d'un canvi de lletra, —*ç* per *s* o *ss*,— (el qual podia donar lloc a que s pronúnciés *k* per *s*).

Examinem ara una objecció que he sentit a fer a tots els sistemes d'accentuació que distingeixen més o menys completament les vocals obertes i les tancades. Es la següent: havent-hi un nombre considerable de paraules que presenten vocals obertes en unes varietats i tancades en les altres, indicar gràficament el timbre de les vocals toniques conduiria a dues grafies distintes per a cada una d'aquelles paraules. Tindriem, per exemple, *bèstia* i *béstia*, *bò*, i *bó*. Doncs una ortografia nacional ha de deixar sense precisar el valor de les *ee* i de les *oo*: les grafies *bestia*, *bo*, sense accent, convenen igualment a les varietats que pronúncien *bèstia*, *bó* i a les varietats que pronúncien *béstia*, *bó*; en canvi, *bèstia*, *béstia*, *bò*, *bó*, son grafies dialectals.

Limitada la qüestió al dialecte oriental, i suposant que s'admetessin com literaries les dues pronúncies, tindriem, en efecte, una categoria de paraules que apareixerien

(1) En castellà les omissions d'accents son sovint degudes a la dificultat de recordar les regles: si la paraula es *llana*, i acaba en consonant que no sigui *n* o *s*; si una vocal debil no forma diptong amb una vocal forta contiguous .. Tot això (que ls gramàtics sen convencien) es una cosa bastant complicada pera la generalitat de les persones.

escrites ara amb è, ò, ara amb é, ó. Això fóra un gros inconvenient? En primer lloc, se tracta d'un nombre relativament petit de paraules; i, després d'una diferència gràfica insignificant. De la mateixa manera que un barceloní entén a un gironí quan li *sent* a dir *bèstia* en compte de *bèstia*, l'entendrà quan li *vegi* escriure *bèstia*, en compte de *bèstia*. I si en les paraules en qüestió la llengua literària donés (com crec que en molts casos convindria fer-ho) la preferència a la vocal oberta o a la tancada (i això, certes, no precisament sempre d'acord amb el dialecte de Barcelona, sinó tenint en compte l' desenrotllament de les vocals llatines en català), llavors l'utilitat dels accents o diacritics esdevé grandíssima com a medis de propagació de la pronúncia jutjada normal.

Però ¿i el balear? ¿i les varietats occidentals? Diguem desde ara que les diferències que presenten els tres dialectes oriental, occidental i balear no són tals que s'oposin en absolut (sempre dintre del criteri de no distanciar-los gaire en l'escriptura) a l'adopció d'un sistema d'accentuació que precisi el timbre de les vocals tòniques. Bastaria introduir la següent modificació al sistema de diacritics indicat més amunt per a que s pogués aplicar a tots els dialectes *tant bé* com abans al sol dialecte oriental: que distingís no dues *ee*, sinó tres.

En efecte, la llengua catalana (en sa totalitat) presenta tres *ee* tòniques: — e_1 : representant normal de la *e* oberta del llatí vulgar (= \bar{e} del llatí clàssic) i del antic diftong *ai* (FACTU > *faiu* > *fet*; — e_2 : representant de la *e* oberta del llatí vulgar quan la vocal s'ha trobat: davant de l'antiga consonant *s* (provinent de D, C, TI, i esdevinguda *n* o emmudida: P \bar{E} DE > *p \bar{e} u*), davant de *l* (M \bar{E} L), davant de *r* + dental (PERDIT, PERTICA > *perxa*), davant de *rr* (TERRA), davant del grup secundari *n'r* (TENERU > *ten're* > *tendre*); — e_3 : representant de *e* tancada del llatí vulgar (= \bar{e} , \grave{e} , del llatí clàssic). e_1 es una *e* tancada (*té*, *Déu*, *lléva*, *llèbre*, *fét*). e_2 es una *e* oberta (*p \bar{e} u*, *govern*, *cobèrt*, *tèrra*, *tèndre*). En quant a e_3 el dialecte oriental la confón amb e_2 (*plè*, *bèu*, *pèbre*, *sèda*, *consèll*, *havèr*, *prèn*), les varietats occidentals la confonen amb e_1 (*plé*, *béu*, *pèbre*, *séda*, *consèll*, *havèr*, *prèn*); sols el balear conserva la distinció entre les tres *ee*, am la seva \acute{e} = e_3 (*plé*, *béu*, *pèbre*, *séda*, *conséi*, *havér*, *prén*). Tenim, doncs, les següents correspondències generals (mots hereditaris): \acute{e} balear = \acute{e} oriental = \acute{e} occidental; \grave{e} bal. = \grave{e} orient. = \grave{e} occ.; \acute{e} bal. = \acute{e} orient. = \acute{e} occ. Adoptats els tres signes, els catalans orientals hauriem d'aprendre ls casos en què ns caldria emprar el signe corresponent a e_2 en lloc del signe corresponent a e_3 ...

El present estudi no tenint altre objecte que donar a coneixer l'orientació dels meus treballs en el problema de l'accentuació gràfica, no ns extendrem aquí en nous detalls sobre la possibilitat de comprendre ls tres dialectes dintre d'un sol sistema d'accentuació en què no apareguin diferentment accentuades més que un curt nombre de paraules. No hem acabat encara una revisió que tenim comensada, de totes les *ee* i les *oo* de les distintes varietats parlades, el resultat de la qual ens ha de dir si es allò realment possible *sense introduir grans dificultats ortogràfiques*. Si no ho fos, tornariem al sistema dels *dos* accents o diacritics, recordant sempre a propòsit de l'existència de paraules diferentment accentuades, lo que hem dit respecte *bèstia* i *bèstia*, *bò* i *bó*. Creiem preferible que apareguin en la llengua divergències gràfiques (insignificants, puix són d'accent), que renunciar als aventatges d'un sistema rigorós d'accentuació.

Reemplassats els accents usuals per diacritics, vet-aquí una aplicació que s podria fer del accent agut: Sabut es que en el català continental les primeres persones del plural del present d'indicatiu, del de subjuntiu i del imperatiu són idèntiques en tots els

verbs dits regulars; i les segones persones, igualment: *pensem, penseu, partim, partiu* son formes del indicatiu, del subjuntiu i del imperatiu. Aquesta pobresa de formes no produeix cap confusió en la llengua parlada; l'entonació indica ben bé si s tracta d'una simple enunciació o d'un ordre (o desig). Però en l'escrit poden resultar frases de dos sentits tals com *Anem a casa*, en què no s'indica gràficament l'entonació am què cal pronunciar la frase (com fem, per exemple, quan se tracta d'expressar l'entonació interrogativa o l'admirativa). Ara bé, l'accent agut podria emprar-se com un indicador del imperatiu: tot imperatiu d'igual forma que l'indicatiu corresponent s'accentuaria: *anem a casa* seria una enunciació; *aném a casa*, un ordre.

Es clar que l'accent resulta superflu en dos casos: quan l'imperatiu té una forma diferent del indicatiu (*diem, diguem*) i quan se li afixen pronoms (*anem-hi*).

L'empleu que alguns donen actualment al accent circumflexe posant-lo sobre la vocal anterior a una *r* suprimida, es absurd; puix la supressió d'aquesta *r* en res modifica l timbre o la duració de la vocal precedent. (En francès, quan la *s* davant de consonant va caure, la vocal anterior va sofrir un allargament, i quan l'escriptura va suprimir el signe *s*, el circumflexe amb el qual marcà aquesta vocal era indicador del allargament esmentat). L'accent circumflexe podria servir més aviat pera indicar la *u* llarga de *duu* (= *dū*), diferent de la *u* de *dur*, i la *i* llarga de *enviy* mallorquí (= *envî*): *dū*, *envî*.

V. — LA LLETRA Ç.

Antigament les tres llengües hispaniques posseïen dues *ss*, sorda i sonora, i dues altres sibilants, la *ç* i la *z*. La llur *s* sorda provenia de *s* o de *ss* llatines; la llur *s* sonora, de *s* llatina intervocalica (per això, entre dues vocals la *s* sorda era representada per *ss*, i la *s* senzilla representava la *s* sonora: *passa, casa*). Les altres sibilants provenien de *c* llatina davant de *e* i de *i*, dels grupus del llatí vulgar *çc*, *çj*, i de les consonants aràbes *◡w* i *◡* (quan el sò provinent d'aquests fonemes era sord, venia representat per la lletra *ç*; quan era sonor, per la lletra *z*: *cento, ciento, cent; onze; braço, braç; açúcar, çucre*.)

Tenim, doncs, en les tres llengües, (corresponent-se generalment) les quatre sibilants: *s* sorda (*s* o *ss*), *s* sonora, *ç* (*ç* o *c*), *z*. Sols que en català, el nombre de *zz* es extraordinàriament reduït pel fet que, en una gran part dels mots hereditaris, la *z* primitiva esdevé muda (entre vocals) o *s* vocalisa en *u* (en fi de paraula); així, a les formes portugueses i castellanes *vecinho, vecino, razão, razon, noz, nuez, dez, diez*, el català oposa formes sense *z*: *veí, raó, nou, deu*. Subsisteixen, no obstant, en català, un nombre considerable de *zz*: en mots hereditaris, sempre que, per supressió d'una vocal, la *z* ha vingut a posar-se en contacte d'una consonant (*onze, dotze, alzina*); en mots de procedència aràbia (*atzembla*); en mots emmanllevats al grec (*zel, horitzó*.)

Posteriorment, s'opera en les tres llengües una simplificació: els quatre fonemes se redueixen a dos. En castellà les dues sonores esdevenen sordes: la *s* sonora ve a confondre-s amb la *s* sorda; la *z*, amb la *ç*. En portuguès i en català, la simplificació s'opera altrament: la *s* sonora s confon amb la *z*; la *s* sorda, amb la *ç*. El castellà posseeix avui una sola *s* (reversa sorda), que correspon a les seves dues *ss* antigues sorda i sonora, i

una fricativa dental sorda ($\chi < c$), que correspon a les seves ζ i z antigues; en canvi, el portuguès i el català posseeixen dues ss , l'una sonora que correspon a la llur s sonora i a la llur z antigues; l'altra sorda, que correspon a les llurs dues sibilants sordes antigues, $s=ss$ i ζ , (z es sols diferent de s en el grupu *ts*: *dotze*, pron. *dot-dze*; però també *tots ells*, pron. *toð-dzels*.)

La simplificació esmentada dóna naturalment naixença a un problema ortogràfic: el de la representació dels dos fonemes subsistents (s i β en castellà; s sonora i s sorda en català i en portuguès) Continuaran empleant-se ls signes antics am tot el rigor etimologic, sense tenir en compte la simplificació que ha tingut lloc en la llengüa parlada? O bé s modificarà l'empleu dels signes tradicionals d'acord am la nova pronunciació, fugint tota regla de caracter purament etimologic?

El castellà ha adoptat una solució podriem dir fonetica. Havent confós s i ss intervocaliques, suprimeix el signe ss : la seva unica s es, així, representada sempre per s . Havent confós ζ i z , suprimeix el signe ζ , que reemplassa per z (*cabeza*, *brazo*, en substitució de *cabeça*, *braço*;) però, en canvi, davant de e i de i , reemplassa la z per la c (*vecino*, *veces*, en substitució de *vezino*, *vezes*;) conservant així la c etimologica (llatina) en paraules tals com *cielo*, *ciento*, *cesta*, *cerca*, etc. El castellà emplea, doncs, tres lletres, l'ortografia de les quals no ofereix cap dificultat, puix ve indicada per la sola pronunciació (s es representada sempre per s) o per aquesta i la situació del sò en la paraula (el sò β se representa per c davant de e i de i , per z en els altres casos.)

En el portuguès trobem adoptada la solució etimologica; aquesta llengüa conserva tots els signes antics; la seva s sonora es representada, ara per s (*casa*), ara per z (*vezinho*), i la seva s sorda, ara per s ,— ss entre vocals—(*sal*, *passa*), ara per ζ ,— c davant de e i de i —(*cabeça*, *cento*). Sols que modernament s'han operat molts canvis entre s i z i entre s (ss) i ζ (c). Exemples de z per s són *portuguez*, *cortez*, *mez*, (abans escrits *portugues*, *cortes*, *mes*;) de s per z , *Lopes*, *Gonçalves*, (abans escrits *Lopez*, *Gonçalvez*;) *socegar* ofereix una c per una ss antiga; *assucar*, en cambi, una ss per una ζ .

La solució adoptada pel català modern es un terme més entre aquestes dues solucions oposades, fonetica i etimologica. Tot conservant-se s i ss (de s i de ss llatines), se reemplassa ζ per s o ss (*temensa*, *bras*, *cassa*, com *defensa*, *nas*, *passa*;) però s conserva c davant de e i de i (*cel*, *cinc*, *adoració*, *secció*, al costat de *serra*, *sis*, *passió*, *flexió*); se reemplassa z intervocalica per s (*civilisar*, com *precisar*), però s conserva darrera de consonant (*onze*, al costat de *transigir*). Aquest sistema es molt més senzill que l rigorosament etimologic; però presenta encare dues dificultats: l'ortografia de les dues lletres c i s davant de e i de i ; la de les dues lletres z i s darrera de consonant. Aquesta ultima dificultat es, no obstant, ben petita, puix solament s'emplea s en el prefixe *trans*, i en unes poques paraules com *enfonsar*, *endinsar*, derivats de *fons*, *dins*; i encara molts la suprimeixen del tot escrivint *enfonzar*, *endinzar*, *tranzigir*, *tranzacció*, *transitar*.

La solució anterior no es admesa per tothom; al costat seu, tenim també la solució etimologica, els partidaris de la qual son cada dia més nombrosos. Vetaquí, doncs, una qüestió a resoldre en la tasca d'uniformar l'ortografia catalana: a quina de les dues solucions hem de donar la preferència?

La solució etimologica, dins del modern català literari, ve a esser una veritable *innovació*; es sabut que, en un moment donat, la ζ ha pogut esser considerada com una lletra morta; En Bofarull i En Blanch no dubten en declarar-la «del todo suprimida.» Però la simplificació adoptada pel català modern, además d'esser incompleta (incohe-

rent, puix tot igualant la *ç* a la *s*, conserva la *c* davant de *e* i de *i*), tenia l'inconvenient d'esser historicament falsa, i d'això va neixer el desitg de *readoptar* la lletra *ç* restablint-se així les grafies classiques i conformant-se l'escriptura de les sibilants a la llur etimologia. L'Aguiló sempre va defensar la solució tradicional, *L'Avenç* va adoptar-la en la seva «campanya lingüística» i actualment es la preferida de tots els gramàtics.

Diferents causes s'han oposat a la generalisació de la *ç*; una d'elles la dificultat tipogràfica; una altra, la por de molts que la seva adopció vindria a dificultar la lectura. Els partidaris decidits de la *ç* no han concedit mai una gran importància a aquest inconvenient: la gent s'aniria fàcilment acostumant a la nova lletra, i així està, en efecte, passant. Però lo que es innegablement un inconvenient i no petit es que la readopció de la *ç* tradicional dificulta enormement l'escriptura. Se dirà que això no es cert, puix el castellà ns indica en l'immensa majoria dels casos quan cal emplear *ç* o *s*, *s* o *z*; però ¿es que eternament l'estudi del castellà ha de precedir l'estudi del català?

Partidari del restabliment de la *ç*, confesso que sovint me preocupava l'objecció que un dia ns féu En Almirall, llavors de la «campanya lingüística» de *L'Avenç*. «Per què *ressucitar* una complicació ortogràfica? Per què rebutjar una simplificació *ja feta*?» No tenia raó En Almirall quan aconsellava la més gran moderació en la readopció de les solucions històriques? L'ortografia catalana, que ofereix ja prou dificultats *includibles* ¿no hem d'anar molt en compte a complicar-la? Cal pensar que l'ortografia no ha d'esser una cosa d'uns quants —erudits, literats— ha d'esser per a tothom. Com diu molt bé En Gonçalvez Viana: «A língua escrita com correção não é já, nem pode ser, com foi, instrumento privativo de literatos, pois deve tornar-se em patrimônio de todos os indivíduos que saibam ler e escrever... A língua... tem de ser escrita por todos e para todos; erros ortográficos não e lícito a ninguém, que aprendesse a ler e escrever, fazêlos.»

No obstant. En Gonçalvez Viana, en la qüestió que ara ns ocupa, dóna la preferència a la solució etimològica. Recordem, perxò, en primer lloc, que en portuguès aquesta solució es la usual, de manera que En Gonçalvez Viana no proposa en el fons cap innovació ortogràfica. El portuguès ha usat de tot temps *ç* i *z* al costat de *s*, *ss*; l'eminent filòleg sols va contra l'ús general en tant que ell no accepta ls canvis entre aquestes lletres operats en l'ortografia portuguesa moderna. Al sistema actual, que no es més que l'historic desfigurats sense solta, En Gonçalvez Viana oposa la solució rigorosament històrica. La *ç* en portuguès no es cap innovació; en català, *n'es una*.

Però, això a part, hi ha en portuguès una raó molt forta a favor de la solució tradicional, i es que ls dialectes septentrionals d'aquesta llengua conserven la distinció entre *s* sorda i *ç* i entre *s* sonora i *z*. Doncs, una ortografia que pretengui esser *nacional* no pot acceptar la simplificació operada en el portuguès central i meridional. Suprimir la *ç* en portuguès fóra com suprimir la *v* en català; una ortografia catalana que empleés una sola *b* no podria esser acceptada ni per tarragonins ni per mallorquins; no podria pretendre al nom de nacional. Però, en català, que jo ho sapiga, cap varietat conserva les quatre sibilants; sembla que la *ç* s'ha confós am la *s* sorda, i la *z* am la *s* sonora, en tot el domini català i que, per consegüent la solució intermitja del català modern no es incompatible am la pronúncia de cap dialecte.

Altrament, suprimir la *ç* ¿no seria consagrar en l'escriptura un fet fonètic pel qual el català se separa pregonament del castellà? Tenim, en efecte, pas de *ç* a *z* en aquesta llengua, transformació de *ç* en *s* en la nostra. La supressió de la lletra *ç* posaria de manifest aquesta *diferència real*, aquest allunyament del català de les altres llengües hispaniques.

Però suprimir la *ç* en regoneixement del canvi *ç* > *s*, vol dir també escriure *se*, *si* en compte de *ce*, *ci*. Si canvien *ça* en *sa*, *ço* en *so*, *çu* en *su*, es lògic que canviem *çe* (o *ce*) en *se*, *çi* (o *ci*) en *si*, i llavors escriure *sel*, *sim*, *admirassió*, *acció*. En la nostra *Contribució a la Gramàtica de la llengua catalana*, diem: «Conservant-se *c* davant de *e* i de *i*, es inadmissible l canvi de *ç* en *s* o en *ss*; no hi ha cap raó pera conservar la distinció entre *ç* i *s* en uns casos (*set*, *cel*) i en altres no (*grossa*, *plassa*).» Partidari de la *ç*, jo veia en el restabliment de la lletra *ç* el remei a aquesta incoherència de l'ortografia usual; però es clar que podriem cercar-lo del costat de la simplificació adoptant un sistema fonètic que proscrivís igualment la *ç* i la *c* davant de *e* i de *i*.

L'incoherència del sistema actual té una doble explicació: 1.^{er} Davant de *a*, *o*, *u*, i en fi de paraula, la readopció de les grafies històriques exigeix una lletra nova, la *c* trencada; davant de *e* i de *i*, val la *c* natural; 2.^{on} el canvi de *ce*, *ci* en *se* *si* desfigura una infinitat de paraules que han estat, de tot temps, escrites am *c*, moltes de les quals estem acostumats a veure escrites am *ç* en totes les llengües romaniques i presenten *c* en llatí. La repugnància a escriure aquests mots altrament que am *c* ha estat causa que l castellà, que ha adoptat *z* com signe representatiu de la seva fricativa dental *ʒ*, escrigui *c* i no *z* davant de *e* i de *i*. Ella explica que l'ortografia moderna catalana, que no ha tingut inconvenient en reemplaçar *ç* per *s*, hagi reculat davant del canvi de *ce*, *ci* en *se*, *si*.

Podria cercar-se de donar a aquesta incoherència una apariència de fonament etimològic; saltant per sobre les formes catalanes antigues i comparant les formes actuals directament am les llatines, podria dir-se: la *c* de la nostra ortografia es el representant d'una *c* llatina (CENTU > *cent*), i també d'una *t* davant de *i* + vocal (ACTIONE > *acció*); en canvi als grupus del llatí vulgar *ci*, *ti* correspon *s* o *ss* (FORTIA > *forsa*, CANTIONE > *cansó*, BRACHIUM > *bras*). Però tot seguit se presenta una dificultat: l'existència de paraules en les quals una *s* provinent de *c* se troba esser final (DULCE > *dols*.) Dintre del criteri *etimològic* adoptat, caldria equiparar aquestes paraules a *cent*, *cel*, etc.; però, com la consonant se troba esser final, caldria marcarla am el diacrític (*◌̣*) i llavors ja s'accepta la *c* trencada.

Es aquí ocasió de notar que hi ha alguns que tot essent partidaris de la *ç* en les paraules d'origen llatí, rebutgen aquesta lletra quan ve de fonemes no llatins, sobretot en principi de paraula (*çucrer*). Ja no son *tradicionalistes* tampoc, sinó *etimologistes*; no respecten un estat interior de la llengua, sinó que van a cercar l'etimologia llunyana de la paraula. Uns tals partidaris de la *ç* no poden blasmar l'incoherència del sistema actual; puix si, prescindint-se del estat anterior de la llengua, se canvien, per un motiu qualsevol, una infinitat de *çç* antigues en *ss*, ja no hi cab *motiu seriós* per a respectar altres *çç*; llavors cab escriure *bras*, *cassa*, *dols*, al costat de *cel*, *cim* (solució usual), o *bras*, *cassa*, al costat de *cel*, *cim*, *dolç*.

Com se veu, els partidaris de la *ç* no estan ben bé d'acord sobre l'empleu d'aquesta lletra; en rigor, doncs, no hi ha solament un sistema tradicional i un que proscruí la *ç*: entre ls que escriuen segons l'un i segons l'altre, hi ha ls que, tot acceptant un nombre més o menys gran de *çç* (*dolç* o *força*) ne canvien d'altres en *s* (*sucre*). Després hi ha encara ls que n'abusen (*amiçtat*, *lleçt*, *traçtejar*!)

Als partidaris decidits de la solució etimològica cal advertir que fóra en ells una inconseqüència incomprendible que no mantinguessin amb igual rigor la distinció entre *z* i *s*. No obstant, tinc observat el fet curiosíssim que molts partidaris de la *ç*, els quals

consideren com una monstrositat ortogràfica *força* per *força*, no tenen cap inconvenient a escriure *enfonsar*, *transigir* amb *z*, que es com si escrivissin *sis*, *set*, *passa* amb *c*: *cis*, *cet*, *paça*! Per altra part, tothom escriu *desembre*, *riquesa*, *organisar*, etc., que *etimològicament* haurien d'esser escrits amb *z* (DECEMBER, —ITIA, —I ÇARE.)

Aquí pot, no obstant, allegar-se que ls antics, quan no empleen *deembre*, *riquea*, escriuen generalment *desembre*, *riquesa*. Això prova que ls antics no dubten a escriure *s* quan en la pronunciació apareix la *s* en lloc de la *z* etimològica. El mateix procediment, aplicat a les sordes corresponents, portaria a la substitució de *ç*, *c*, per *s*, *ss*.

D'un costat la dificultat d'introduir una lletra nova o la por de crear una complicació ortogràfica; de l'altre, la repugnància a desfigurar el gran nombre de paraules que posseeixen *ce*, *ci*; han estat causa de l'incoherència del sistema actual. Els tradicionalistes remeien aquesta incoherència reintroduint la *ç* i restablint les grafies històriques (tot escrivint, perxò, *transitar*, *organisar*!)... Cabria intentar la solució oposada; tenir valor de reemplaçar *ce*, *ci*, per *se*, *si*!

VI. — VARIA

Suposem que estem ensenyant l'ortografia catalana i, al tractar del empleu correcte de les lletres *b* i *v*, donem la següent regla: Servirà de guia pera no confondre la *b* i la *v* l'etimologia llatina (Bofarull). Els nostres alumnes no saben el llatí (no es suposar una cosa impossible: l'immensa majoria de la gent no 'l saben): han d'anar a raure a un diccionari llatí. Més practic, més facil, més segur, fóra que consultessin un diccionari... català. A aquell que no sab llatí, es perfectament inutil donar-li regles etimològiques. Aquestes, doncs, han de proscriure-s en absolut de tota ortografia didàctica.

Sabem llatí; allavors ja es una altra cosa: *ban* ve de BALNEUM, *biñç* ve de VINEA; doncs escriurem *bany*, *vinya*. Y no sols escrivim correctament les dues paraules, sinó que sabem *per què* escrivim *bany*, amb *b* i *vinya* amb *v*: l'etimologia!

Com *bany* de BALNEUM: *batre* (BATUERE), *bé* (BENE), *bell* (BELLUS), *bo* (BONUS), *beure* (BIBERE), *boix* (BUXUS), *boca* (BUCCA), *herba* (HERBA)... Com *vinya* de VINEA: *ve* (VENIT), *vell* (VETULUS), *veure* (VIDERE), *vent* (VENTUS), *veí* (VECINUS)... Y *sçbè*? *sçbè* ve de SAPERE. Cal fer aquí una petita addició a la nostra regla etimològica: quan el llatí té *p*, el català escriu *b*; doncs, *saber* i, analogament *sabó* (SAPO), *ceba* (CEPA), *riba* (RIPA), *obac* (OPACUS)... Perfectament; i *çstèbç*, *dçbèzç*? Vetaquí que 'ns cal fer una nova adició: quan el llatí té *f* o *ph*, el català escriu *v*: *qstèbç* ve de STEPHANUS, *dçbèzç*, de DEFENSA (saber llatí i som admés etimològs!); doncs: *Esteve*, *devesa*.

Provistos d'aquesta regla corretgida i augmentada, ens ensepeguem haver d'escriure *kçbal*. *Kçbál* ve de CABALLUS: escriurem *caball*. Comprovem en el Labèrnia: en efecte, *caball*. Y *çbè*? *çbè* no ve de *habere*? Escriurem, doncs, *haber*. Comprovem-lo. Obrim el Labèrnia i, en efecte, trobem... *haver*!

En Bofarull ens explicarà aquesta anomalia: «Servirà de guía para no confundir la *b* con la *v*, la etimologia latina, *siempre que no la contradiga un uso constante.*» L'ús constant? Quin era en el seu temps l'ús constant? Ell escriu *haver*; En Estorch, *haber*,

¿Y per què l'ús constant no ha sigut am tot vigor la savia, la senzilla, la coneguda regla etimologica?

Es que, ja en llatí vulgar, la *b* intervocalica s'havia tornat fricativa i confós am la *v*; de manera que, així com a *p* intervocalica llatina correspon en català antic *b*, a *b* intervocalica correspon *v*: els representants catalans dels mots llatins PROBARE, GUBERNU, FABA, DEBENDO, BIBENDO, etc., tenen *v* i no *b*: *provar, govern, fava, devent, bevent*. Tots aquets mots tenen *v* i no *b* en els dialectes que no han confós les dues labials sonores *b* i *v* (Mallorca, Camp.) Si 'ls que confonem els dos fonemes en una *b* bilabial, persistim en emplear les dues lletres *b* i *v*, es clar que hem d'escriure am *v* totes aquestes paraules, que ofereixen *v* en català antic i en els dialectes esmentats. (Precisament per raó d'aquestos dialectes es que convé sobretot conservar les dues lletres). Doncs *haver* està bé, i també *cavall* malgrat En Labernia.

Però 'ls nostres etimologistes, prescindint de la llengua antiga, prescindint dels dialectes en els quals se manté viva la distinció de les dues *bb*, sen van a l'etimologia remota de la paraula pera fixar-ne l'ortografia, i la fal·lera etimologica 'ls porta a grafies errònies com *probar, faba, govern, caball*. Alguns cops no gosen desfigurar la paraula; llavors invoquen l'ús constant: així tenen la sort d'escapar de la llur mania etimologista *haver, devent, bevent, anava*. En Estorch, no obstant, es més rigoros: ell no admet excepcions; ell escriu *haber, debent, bevent, anaba*.

Gracies, doncs, als nostres etimologistes, una infinitat de grafies errònies s'introdueixen i s'escampen en el català modern. Y que no ha costat pas poc d'anar-les escombrant!

Però, permor de *haver, cavall*, etc., no hem de privar pas als que saben llatí dels aventatges d'una regla etimologica. Basta que en la regla d'En Bofarull reemplassem allò de «siempre que no la contradiga un uso constante» per això: entre vocals, s'escriurà *v* en representació d'una *b* llatina. Provistos, per exemple, d'aquesta regla perfeccionada, se 'ns presenta *haver* d'escriure *qgzibi*, i com *qgzibi* ve de EXHIBERE, i la *b* llatina es intervocalica, escriurem *exhibir*! Les excel·lencies de les regles etimologiquess! ¿Es que hem de tornar a afegir a la nostra regla allò de «siempre que no la contradiga un uso constante»?

No; es que 'ns hem de fixar en una cosa: que *haver* es un mot hereditari, i *exhibir*, un mot emmanllevat (!). Es solament en els primers que una *b* passa a *v* (HABERE > *haver*), com una *p* passa am *b* (SAPONE > *sabó*); en els segons, *p* i *b* llatines se mantenen... *generalment* (!). No basta, doncs, saber llatí pera emplear bé una regla etimologica: ens cal saber que, al costat dels mots catalans que han sortit dels llatins evolutivament, per cambis graduals, inconscients (entre 'ls quals els de *p* en *b* i de *b* en *v*), n'hi ha d'altres que son emmanllevats al llatí literari, com tenim mots emmanllevats al francès, al anglès; i aquestes dues classes de mots, les hem de saber distingir; i, en el cas que 'ns ocupa, hem de saber encara si la catalanisació més o menys forta que han sofert els mots emmanllevats ateny la llur *b* (ex.: *comprovació*, sota l'influencia de *provar*) o la deixa intacta (ex.: *exhibir*, malgrat *haver*). Realment, doncs, les regles etimologiquess, en la practica, no serveixen ni als que ignoren el llatí, *ni als que l saben*.

Si se 'ns acut el pensament que, en cambi, l'etimologia serveix pera fixar l'ortografia de la *b* i de la *v*, pensem en els errors d'En Bofarull, d'En Estorch. La llengua antiga i els dialectes que no confonen la *b* i la *v*, ens ensenyen que no 'ns hem pas de refiar de l'etimologia pera escriure correctament aquestes dues lletres; i adhuc després que la

comparació dels mots llatins i dels mots catalans corresponents ens ha fet venir en coneixement de certes lleis fonètiques, adhuc allavors no 'ns podem fiar de l'etimologia, puix pot ben ésser que aquelles lleis hagin sofert alguna pertorbació.

La paraula catalana *búit* ve de *VOCITU. (Fixem-nos, de passada, que no sempre es cosa fàcil saber l'etimologia d'un mot: un altre aventatge de les regles etimològiques. Però aquí no parlem ja de les regles etimològiques, que sabem inservibles; aquí parlem de l'importància i de l'utilitat de l'etimologia en la fixació de la nostra ortografia.) *búit* ve de *VOCITU, com *vide* francès; alguns diuen de VIDUUS, altres de VACUUS (!); tant es; tots aquets mots tenen *v* inicial, la *v* inicial se conserva en català; l'etimologia 'ns diu que hem d'escriure *vuit*, *vuyt*, una altra grafia errònia del català modern que hem de posar en el compte de les malifetes de l'etimologia! Si en lloc d'anar a cercar l'etimologia de la paraula, haguessim tractat de saber com apareix escrita en català antic, o, cosa ben fàcil, com se pronuncia a Mallorca, hauriem vist que calia escriure *buit*. No ve *buit* de *vocitu*? Certament; però la *v* s'hi ha canviat en *b* sota l'influència del diptong següent. (Davant de *ui*, *v* es un fonema additiu: OCTO > *uit* > *v+uit*, (h) ODIE > *ui* > *v+ui*; però VOCITU > *Buit* > *buit*).

Encara té un altre perill l'etimologia: que sigui equivocada. Basta que recordem les raons hagudes entre En Aguiló i els etimològistes, sobre la paraula *trçl ál*. Deien aquets que venia de TRABACULUS i que calia escriure *traball*; En Aguiló 'ls oposava que en la llengua antiga s'escriu constantment *trebayl* i que calia, per consegüent escriure *treball*. (la discussió, com se veu, era sobre la vocal atona, puix els etimològistes ignoraven allavors que *b* intervocalica esdevé regularment, *v*; en aquest cas, haurien proposat *travall*, al qual En Aguiló hauria oposat la forma mallorquina *trç báiz*). Es clar que tenia raó En Aguiló. Després ve En P. Meyer i demostra que *trebalh* provensal, es dir, *trebayl* català, prové de TRIPALIUS.

Seria un error creure que l'etimologia, que no 'ns serveix pera fixar l'ortografia de la *b* i de la *v*, ens pot servir, per exemple, de guia pera l'empleu correcte de les vocals en sillaba atona. Aquí 'ls cambis són més; les pertorbacions, més freqüents: les terminacions llatines AS, —ANT han esdevingut en català *es*, —*en*; si *augustu* dóna *agost*, AUSCULTAT dóna *escolta*, i, en canvi, tenim *aram* de ÆRAMEN, *balansa* de *BILANCIA, *sabatge* de SILVATICU.

Guardem-nos també d'establir paralelismes entre 'l català i les altres llengües noviolatines. La gent veuen, per exemple, que una infinitat de paraules que s'escriuen comuntment am *b*, les quals tenen *b* en llatí i presenten *b* en castellà, s'han d'escriure am *v* com en francès i com en italià (cast. *caballo, gobierno, probar, haba, haber, debiendo*; cat. *cavall, govern, provar, fava, haver, devent*; franc. *cheval, gouvernement, prouver, fève, avoir, devant*; ital. *cavallo, governo, provare, fava, avere, dovendo*); llavors, per analogia, escriuen *arribar, trovar, trevall o treball*, etc. (franc. *arriver, trouver, travail*; ital. *arrivare, trovare, travaglio*). No: en català cal escriure *arribar, trobar, treball*. (En aquesta llengua, P > *b*, B > *v*; en francès B > *v*, P > *b* > *v*; en italià moltes *pp* passen igualment a *v*). L'ortografia de les paraules catalanes, no 'ns l'han de donar les altres llengües romaniques, menys encara que 'l llatí.

Fugim dels etimològistes, però fugim molt més dels *foneticistes*; aquells han introduït forses grafies errònies; aquets desfigurarien la meitat de les paraules de la llengua. Sense sortir-nos de la qüestió de la *b* i de la *v*, un *foneticista* barceloní o oriental decretaria apoiant-se en la pronunciació del seu dialecte, que s'ha d'escriure sempre *b*;

doncs: *binya, bent, beritat, bolex*. Ell creurà que escriu el català «tal com se pronuncia» quan l'escriu tal com *ell* el pronuncia. La *seva* ortografia esclou al tarragoní, que no pot pas acceptar una manera d'escriure que confon dos seus fonemes ben distints i segons la qual paraules com *ball* i *vall, veure* i *beure, vell* i *bell, vull* i *bull*, distintes en la pronuncia, passen a tenir identica forma grafica. «Escriure tal com se pronuncia»: vet-aquí tantes ortografies com pronunciacions dialectals i adhuc individuals! La norma per a fugir d'aquestos extrems es l'història de la llengua.

Per altra part, prenguem la pronunciació per guia, i els defectes de pronunciació se tradueixen en faltes d'ortografia. Quasi tothom pronuncia erroniamment amb *s* sorda les paraules *adhesió, explosió, entusiasme, centesim*, etc. doncs vinga escriure-les am dues *ss*: *adheSSIó, explosSIó, entuSIasme, centessim* (!).

L'ortografia en mans dels *foneticistes* estaria ben arreglada. Hem observat una cosa: els *foneticistes* que 'ns surten de tant... no *coneixen* la pronuncia catalana! Un d'ells proposava recentment *admirapble*, quan de fet pronunciem *admirable* o *admiraplle*. Un altre (rebutjant *exemple*) escriu *exemple* en lloc de *egzemple*. Els *foneticistes*, además, no solen ésser gaire amics de les convencions tradicionals; aquest rebutja *que, qui*, l'altre *ig* o *tj*.... L'ortografia en mans llurs perillaria esdevenir un geroglífic.

Aquestes convencions tradicionals, l'ortografia moderna ha d'anar en compte a modificar-les; *tj, tg, tx, ig, x* son símbols característics de l'ortografia catalana, que fóra temerari voler reemplaçar per altres. Ja no parlem dels *foneticistes*; diem això perque no es rar veure de tant en tant aquest o aquell escriptor fent substitucions com per exemple, la de *ig* final per *tx*. ¿La grafia tradicional *ig* quin inconvenient presenta? ¿Constitueix una dificultat ortografica? No, puix el sò *tx* final es representat *sempre* per *ig* (*g* darrera de *i*): *vaig, veig; roig, mig* ¿Podem tenir por que algú la llegeixi malament? aquí estàn el cognoms freqüentíssims *Roig, Puig, Reig*, que tothom pronuncia com cal; per altra part, l'ortografia usual escriu també *vaig, veig*, etc. i tothom pronuncia bé aquestes formes, ¿*ig* es una convenció tant desenraonada? ¿Per què hem d'anar, doncs, a desfigurar *vaig, veig*, etc. escrivint *vatx, vetx*? ¿Quines aventatges ofereixen aquestes grafies? *tx* hi es etimologicament fals, dóna a les paraules un aspecte tot diferent del dels seus derivats.

No diem ja les convencions grafiques tradicionals, les mateixes habituds ortografiques del català modern hem d'anar am compte a contradir-les. En l'obra de fixació d'una ortografia nacional, hi ha a fer prou reformes indispensables, pera que ens entretinguem a fer-ne d'insignificants. La tasca grossa a fer es *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot lo possible*, una reforma que no hi contribueixi debó debó es cosa secundaria; adhuc no essent precisament dolenta, tant se val, ara com ara, arreconar-la.

Una habitud del català modern es posar una *i* entre *a, e, o, u*, i la *x* representativa de la fricativa palatal sorda; *baix, baixa, baixar*. Els antics solien escriure *x* en l'interior de la paraula i *ix* en fi de paraula (escrivint així la *i* que apareix en la pronunciació quan ve a afegir-se una *s* al mot: *mateix*, pron. *matéx*, *mateixs*, pron. *matéís*). Els moderns no han adoptat, doncs, *cap convenció nova*; han generalisat l'empleu de la *i* davant totes les *xx* palatals. Aquesta habitud moderna (que està d'acord am la pronunciació en tant que 'ls dialectes que deixen sentir una *i* davant d *x* final, la fan sentir igualment davant de *x* interior) té l'aventatge d'establir una distinció grafica entre la *x* palatal i la *x* doble dels mots emmanllevats tals com *axioma, flexible exemple*. Doncs a alguns

no 'ls sembla bé l'addició de la *i* i escriuen *ix* final, *x* interior (*baix, baxa*). Altres van més enllà i proposen sempre *x*, (*bax, baxa*). ¿Tant mateix fa tanta nosa i tant mal efecte la *i* davant de la *x*? Podriem igualment suprimir-la en *puig, veig*, etc. i escriure *pug, veg* (grafies antigues). Reformes totes defensables, però realment insignificants, perfectament inútils. Un corollari de la reforma es la substitució de la *x* llatina dels mots emmanlevats per les combinacions *cs, cz* (i): *acsioma, flexible, eczemple*. (Observem, de passada, que les grafies *eczemple, eczotic*, etc. no son ni etimològiques, ni tradicionals, ni... fonètiques!). Alguns tot escrivint *acsioma*, etc., escriuen *exterior, exhibir*; mal fet: haurien d'escriure *ecsterior, eczhibir*. (Vet-aquí un digne parió de *tranzhumant*).

Més profitós que estar-se entretenant a canviar *ig* en *tx, ix* en *x, x* en *cs* o *cz*, fóra sense dubte mirar de desempellar la nostra ortografia de certes convencions completament inútils, algunes adhuc forsa perjudicials: volem dir la *h* etimològica el *ch* final, la *y*. La primera constitueix una grossa dificultat ortogràfica sens reportar el més petit benefici; *ch* i *y* son dues antigualles inservibles. *L'Avenç* va proposar i adoptar ja fa temps les tres reformes: supressió de la *h* etimològica, substitució de *ch* per *c*, substitució de *y* per *i*; però aquestes convencions estan arrapades a la nostra ortografia; la gent hi està afectada, i tal escriptor que no té cap escrupol en reemplaçar *ig* per *tx* o en acceptar la reducció de *l* doble a *l* o escriure *ss* en lloc de *s*, creuria cometre un crim deixant d'escriure la *h* darrera de la *c* final o reemplaçant el símbol *y* per *i*. El respecte exagerat per petites futeses tradicionals: vet-aquí un altre entrebanc en el treball de simplificació i perfeccionament de la nostra ortografia.

La llengua antiga l'hem de tenir sempre molt en compte: ella 'ns dona fetes les convencions pera representar els sons catalans no llatins (*tj, tx, ig, ny, x*), ens ensenya com hem de catalanisar les paraules emmanlevades al llatí (conservació de *l-l*, de *mp* davant *t, s*), ella, am la llengua parlada (i no pas l'etimologia llatina) son la guia suprema pera l'empleu correcte de les lletres d'ortografia dubtosa (*b, i v, a i e* etc.). Però això no vol dir que 'l respecte que li devem, s'hagi de dur fins a copiar les imperfeccions de la seva escriptura, les incoherències, les lletres purament etimològiques, llavors explicables, avui absurdes. Així com tampoc podem conformar-nos am les habituds modernes en tant que abandonen indedugament grafies tradicionals o adopten a la babalà grafies i procediments estrangers. *L'Avenç* va fer be introduint en l'ortografia catalana la munió de reformes que sabem. D'altres se n'han de fer encara!

Les reformes més útils de *L'Avenç*, les més convenients, les més racionals, han trobat sempre una forta oposició. La llur propaganda ha estat, es costosa. Si algunes no estan lluny d'atenyer el llur triomf definitiu, d'altres han avansat ben poc; algunes adhuc han hagut d'esser abandonades. El rutinariisme: aquest es un dels pitjors enemics de la nostra ortografia! Ell pren tota mena de formes: ara invoca 'l respecte que devem a la llengua antiga (i es lamenta davant de la perdua d'una *h*, tot dient davant d'un castellanisme vergonyós com la *ll*: "Déu nos guard d'un ja-està-fet,"); ara 's revesteix d'armes tretes d'una ciencia estantissa (com que la *i* subjuctiva [dels diftongs es.... una consonant]; ara sab trobar en les grafies habituals, una utilitat que mai han tingut (com que la *y* es indispensable pera indicar la pronunciació monosillabica de les combinacions *ai, ei, oi, ui*); ara, per fi, se manifesta en una resistència *passiva* de formidable, barreja d'incultura filològica, de falta d'atenció, de barroeria, de tossuderia.... ¿Com explicar altrament l'insistència en certes faltes d'ortografia, veritables faltes d'ortografia, fóra de tota discussió? ¿Com explicar altrament que no s'obrin camí reformes tant útils

tant fàcils d'implantar com la de separar el verb i el pronom afixat, intercalant entre 'ls dos un guió?

Sols el castellà i l'italià continuen escrivint el verb i el pronom units. Aquesta costum no té cap inconvenient en castellà; en italià té adhuc l'aventatge de permetre indicar en l'escriptura la reduplicació que experimenta sovint la consonant inicial del pronom (*da + mi > dammi, farollo, dirovi, pentirassi*); però en portuguès i en català, dada la forma de llurs pronoms, presenta forces inconvenients; així, el portuguès ja més d'un segle que l'ha abandonada, i el català faria molt bé d'imitar-lo. El guió permet diferenciar en portuguès *douto* (docte) de *dou-to* (te 'l dono) etc.; la costum actual confon en català *porti-n* i *portin*, *porti-s* i *portis*, *porti-n hi* i *portin-hi*, etc. Però hi ha més: l'escriure units pronom i verb donaria en portuguès i dóna en català, idèntica forma gràfica a combinacions que tenen, no ja diferent significació, sinó *pronunciació* distinta. Exemple portuguès: *comia* (menjava), pronunciat amb *i* curta; *comi-a* (la vaig menjar), pronunciat amb *i* llarga. Exemple català: *mirinsho*, pronunciat *mtrinsu* quan es *mirin-s'ho*, *mtrínzu*, quan es *miri-'ns-ho*. L'empleu del guió evita, ademés, certes complicacions ortogràfiques, com, per exemple, la supressió de la *t* del gerundiu davant de *t. donante* per *donant-te* (*donanthi* no se sab si és *donant-hi* o *donant-'hi*). La gent continuarà, però llarg temps escrivint unit pronom i verb i alguns trobant un bizantinisme l'empleu del guió.

Hem vist les regles etimològiques ésser causa de l'introducció d'un gran nombre de grafies errònies; senyalem ara 'l perill de les regles podriem dir *gramaticals*, tals com aquesta: els derivats i les formes verbals debils s'escriuran amb *o* o amb *u* segons que 'ls primitius o les formes fortes tinguin *o* o *u*. Ex.: *grogor* de *gròc*; *foscòr* de *fòsc*; *cruor* de *crú*, *plorar*, *donar*, *durar*, ind. pres. *plòra*, *dóna*, *dúra*. El català oriental, tot conservant en les síl·labes accentuades la distinció entre *o* i *u*, les confon en *u* en les síl·labes atones; doncs l'ortografia d'aquesta *u* ens la donaràn els primitius i les formes fortes. Aquesta regla, aplicada en absolut, ha donat les grafies errònies: *vulguès*, *surtir*, *exclusió*, etc.

Els que han introduït *surtir*, *cusir*, etc. no han tingut en compte que no sempre, abans de la confusió de *o* i de *u* atones, a una *u* tònica correspon una *u* atona (com no sempre a una *i* tònica correspon una *i* atona: *ix*, *eixir*); en un verb com *sortir* existia una alternància vocalica semblant a la que existeix en el verb *eixir* i tot dient-se *surt* se deia *sortir*. En el verb *voler*, tenim antigament *voler*, *volgués*, *volgut* amb *o* atona, *vnyl*, *vuyia* amb *u* tònica; posteriorment la gutural del preterit infecciona 'l present de subjuntiu, i d'aquesta infecció neixen les formes *vulga*, *vullga*; tenim doncs, *vulga* amb la *u* de *vulla*, *volgués* amb la *o* normal de *voler*, *vols*, etc. Els que escriuen *exclusió* no pensen que *exclusió* és un mot savi: el català va transformar 'l llatina en *o* (*bŭcca > boca*, **nŭcariu > noguer*; com *ĩ* en *e lĩngua > llengua*, *mĩnutu > menut*) però quan emmanllava mots al llatí literari conserva les seves *ii*: *bucal*, *lingual*); doncs *EXCLUSIÓ* és en català *exclusió* (com *ADMISSIO*, *admissió*); si a *exclusus* correspon *exclós* es perquè 'l verb emmanllavat *excludere* ha estat assimilat al verb simple, hereditari (*cloure*, *clos*, *excloure*, *exclos*). Cp. *admès*, al costat de *admissió*).